

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

**PRAVOSLAVNÉ SVATYNĚ RUSKÉHO SEVERU:
HISTORIE A SOUČASNOST**

**ORTHODOX SHRINES OF THE RUSSIAN NORTH:
HISTORY AND PRESENT**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vypracovala: Karolína Mahdalová

Vedoucí práce: prof. Alla Arkhanhelska, DrSc.

2020

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci, 06. 05. 2020

podpis

Děkuji prof. Alle Arkhanhelské, DrSc. za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní bakalářské práce poskytla.

podpis

Obsah

ÚVOD	5
1. Ruský Sever.....	7
2. Pravoslaví a počátky budování monastýrů na Ruském Severu	8
3. Pravoslavný chrám.....	9
3.2 Struktura chrámu	9
3.3 Ikonostas	10
3.4 Kopule	10
3.5 Kříž.....	11
4. Tradiční severský chrám	13
Typy severoruských dřevěných svatyní	14
5. Dřevěná ruská architektura	15
6. Chrámy Severu v současnosti.....	18
6.1 Dochované chrámy a jejich restaurování	19
7. Nejznámější chrámové komplexy Ruského Severu.....	22
7.1 Solovecký monastýr.....	22
7.1.1 Solovecké ostrovy	22
7.1.2 Historie monastýru	23
7.1.3 Architektura.....	26
7.1.4 Stavby monastýru	27
7.1.5 Památky mimo Solovecký monastýr	30
7.2 Kiži	31
7.2.1 Ostrov Kiži a historie pogostu.....	31
7.2.2 Skanzen	32
7.2.3 Kižské historické jádro.....	32
7.2.4 Náboženské stavby mimo Kižský pogost.....	36
7.2.5 Architektonický náhrdelník skanzenu	38
ZÁVĚR.....	39
РЕЗЮМЕ	41
BIBLIOGRAFIE	47
SEZNAM PŘÍLOH.....	51
Příloha č. I – Fotografie a obrázky k textu.....	52
Příloha č. II – Pojmy spojené s pravoslavnou církví a jejími stavbami.....	69

ÚVOD

Bakalářská práce nese název „Pravoslavné svatyně Ruského Severu: historie a současnost“. Cílem této práce je analyzovat svatyně, které se nachází na území Ruského Severu, zaměřit se na jejich odlišnosti vůči stavbám na zbytku území Ruské Federace, a především zabývat se jejich historií, vývojem v průběhu staletí a jejich současnou situací.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V praktické části se zabýváme celkovým popisem svatyní, jejich historií a současností. V teoretické části podrobněji popíšeme nejdůležitější chrámové komplexy. Bakalářská práce je rozdělena do sedmi kapitol.

V první kapitole se budeme soustředit na pojem Ruský Sever, jak se vymezují jeho hranice, jaká území zahrnuje. Dále se zaměříme na to, jaký je kulturní význam této oblasti pro Rusko a také pro svět, tedy zda se zde nachází objekty přijaté na Seznam světového dědictví.

Ve druhé kapitole nastíníme počátky pravoslavné víry na tomto území, budování monastýrů a s nimi spojenou misionářskou činností. Stručně se zaměříme na to, jakou roli monastýry v historii zastávaly, jak se začaly budovat samostatné chrámy a na vývoj jejich vlastnictví.

Ve třetí kapitole se seznámíme s pravoslavným chrámem a jeho historií. Jelikož se značně liší od katolického kostelu, se kterým je český čtenář obeznámen pravděpodobně lépe, budeme se zabývat jeho strukturou. Konkrétně se budeme soustředit na ikonostas, typy kopulí a křížů.

Ve čtvrté kapitole popíšeme tradiční chrámy Ruského Severu a jejich odlišnosti od běžných chrámů. Vymezíme zde také typy severoruských chrámů.

V páté kapitole se budeme zabývat dřevěnou architekturou, která je pro oblast Ruského Severu typická, přičemž se budeme soustředit hlavně na náboženské stavby. Obeznámíme se s historií budování těchto staveb a uvedeme si některé konkrétní objekty. Budeme sledovat vývoj a stav chrámů až do konce 20. století.

Šestá kapitola je věnována současnosti severoruských chrámů, popisuje, v jakém stavu se nyní stavby nachází. Seznámíme se zde s projektem, který se zabývá ochranou a restaurováním dřevěných chrámů. Také si zde uvedeme konkrétní příklady restaurování chrámů a kaplí a budeme sledovat přístup právních a fyzických osob k těmto památkám.

V sedmé kapitole, která je rozdělena na dvě podkapitoly, se budeme soustředit na nejznámější chrámové komplexy Ruského Severu a. Budeme se zabývat představiteli dvou nejdůležitějších kategorií náboženských staveb na Ruském Severu, což jsou monastýry a dřevěné chrámy.

První podkapitola nese název Solovecký monastýr. Zpočátku se budeme krátce zabývat samotnými Soloveckými ostrovy. Poté se budeme soustředit na historii založení monastýru, průběh jeho budování a na to, jakou měl funkci. Budeme sledovat důležité události jeho historie, vydělíme osobitosti architektury. Podrobněji se zaměříme na nejdůležitější stavby komplexu, na jejich historii a architekturu. Závěrem stručně popíšeme některé památky náležící monastýru, které se nachází za jeho hradbami.

Ve druhé podkapitole se budeme zabývat Kižským pogostem a jeho přílehlým skanzenem na ostrově Kiži. Opět se nejdříve krátce seznámíme s ostrovem, poté se zaměříme na historii skanzenu. Dále vymežíme skupiny, na které je možné stavby ve skanzenu rozdělit. Tak jako u Soloveckého monastýru se budeme zabývat historií a architekturou objektů Kižského pogostu. Na konci kapitoly uvedeme několik informací o náboženských stavbách mimo Kižský pogost a mimo ostrov Kiži.

Součástí bakalářské práce jsou dvě přílohy. Nachází se zde slovník a výklad pojmů, spojených s tématem náboženských staveb a náboženskou tematikou. Druhou část přílohy tvoří fotografie a obrázky k tématu práce.

Originální ruské názvy svatyň jsou ponechány v závorce za českým překladem pro případnou možnost dohledání. Stejně tak byly v závorkách ponechány některé ruské termíny, názvy měst a vesnic.

1. Ruský Sever

Rusko – ohromná země s bohatou historií a kulturou. Na jejím území se nachází nespočet originálních památek, které svědčí o osobitosti národního dědictví. Ruský Sever je oblast s pravděpodobně největším počtem památek tradiční ruské architektury.

Pojem Ruský Sever nemá přesně stanovenou definici, jelikož se nejedná o geografický nebo administrativní koncept. Rozumí se tím kulturně-historická oblast, která zahrnuje severní regiony evropské části Ruska. Obsahuje Karelskou republiku, Archangelskou oblast, Něnecký autonomní okruh, Komijskou republiku a Vologodskou oblast a další menší území. Z kulturního hlediska se k Ruskému Severu neřadí Petrohrad a Leningradská oblast.¹ V některých turistických průvodcích představuje Ruský Sever pouze Archangelská a Vologodská oblast.

Ruský Sever je oblast, která zachovala tradiční kulturní dědictví, sahající od pověstí a písní až po historické stavby. Toto území nebylo zasaženo mongolskými a tatarskými invazemi, a proto se zde kultura na rozdíl od mnoha jiných regionů mohla rozvíjet. Dědictví této oblasti představuje jedinečný fenomén světové kultury.²

Nachází se zde také památky kulturního světového dědictví UNESCO, a to například Kižský pogost, Kulturní a historický komplex Soloveckých ostrovů a Komplex Ferapontova monastýru ve Vologodské oblasti.³

Důležitým kulturním jevem této oblasti je dřevěná architektura, která v této oblasti patří mezi světovou špičku. Dalším fenoménem jsou monastýry, tedy pravoslavné kláštery, které hrály důležitou roli při rozvoji území, nesly inovátorského ducha a byly centry ikonopisných škol.⁴

¹ Русский Север. *Википедия*. [online]. [cit. 05.12.2019]. Dostupné z:

https://ru.wikipedia.org/wiki/Русский_Север

² ХРОПОВ, Александр Г. а Татьяна В. БУРДАКОВА. Русский Север: Путеводитель. Вокруг света, 2006.

ISBN 5-98652-016-5. Dostupné také z:

https://thelib.ru/books/aleksandr_hropov/russkiy_sever_arhangelskaya_i_vologodskaya_oblasti-read.html

³ Seznam světového dědictví v Evropě: Německo až Rusko. *Wikipedie*. [online]. [cit. 02.02.2020].

Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_světového_dědictví_v_Evropě:_Německo_až_Rusko

⁴ ХРОПОВ, Александр Г. а Татьяна В. БУРДАКОВА. Русский Север: Путеводитель. Вокруг света, 2006.

ISBN 5-98652-016-5. Dostupné také z:

https://thelib.ru/books/aleksandr_hropov/russkiy_sever_arhangelskaya_i_vologodskaya_oblasti-read.html

2. Pravoslaví a počátky budování monastýrů na Ruském Severu

K zavedení křesťanství jako státního náboženství došlo v 10. století, za vlády knížete Vladimíra. Christianizace národa s sebou přinesla změny, které se projevyly také v kultuře, jako například gramotnost a novou architekturu. Začaly být stavěny chrámy podle byzantských vzorů s ikonami a freskami.⁵

Pravoslaví na Ruském Severu hrálo důležitou roli při rozvoji tohoto regionu, zejména pak první monastýry zajišťovaly jeho životaschopnost. Pravoslavní se začalo šířit misionářskou činností a stavbou monastýrů. Lze předpokládat, že do té doby byli místní obyvatelé pohané, nicméně neexistují žádné spolehlivé důkazy o tehdejších klášterních životech.

Misionářská činnost se začala rozvíjet na konci 14. století, a to dvěma směry – moskevským a novgorodským. Moskevský směr představoval kněz Sergej Radoněžský a metropolita Alexej, kteří spolu se svými pomocníky vybudovali několik desítek severských monastýrů. Novgorodské arcibiskupství vybudovalo například Koněvecký monastýr. Novgorodec Zosim byl zakladatelem Soloveckého monastýru v Bílém moři.

Monastýry postupně získávaly politickou moc a aktivně prosazovaly zájmy center, jímž byly podřízeny, a to zejména v 15.-17. století. Byly také centrem vzdělání, nacházely se zde největší knihovny a sbírky užitého umění.

Jelikož do chrámů monastýrů přicházeli rolníci z okolních vesnic, igumeni začali stavět na svých územích samostatné chrámy. Od 15. století se začali místní obyvatelé do budování chrámů aktivně zapojovat, což bylo důsledkem potřeby duchovní orientace.

Monastýry byly nezávislými jednotkami až do konce Smuty. V roce 1649 byl stanoven státní monopol na celé území země, tyto objekty tak byly povinny zásobovat armádu a svévolné expanze klášterních území byla zakázána. Za Petra I. se ocitly všechny církevní statky (votčiny) pod kontrolou státu a za Kateřiny II. byla území náležící monastýru zabavena ve prospěch státu. Nový rozkvět klášterního života nastal až na konci 19. století. Nicméně po Říjnové revoluci v roce 1917 byla většina monastýrů uzavřena a vydrancována.⁶

⁵ STĚPANOVÁ, Ludmila a Zdeňka VYCHODILOVÁ. Reálie ruské pravoslavné církve. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 8024406586. s. 11

⁶ Они принесли православие на Север: История: 69-я параллель: Lenta.ru. *Lenta.ru - Новостям России и мира сегодня*. [online]. [cit. 24.03.2020]. Dostupné z: <https://lenta.ru/articles/2018/09/10/north/>

3. Pravoslavný chrám

Pravoslavný chrám je místo, kde se schází věřící na bohoslužbu. Dříve chrámy neexistovaly, lidé se scházeli pod širým nebem, zpravidla na místě, které bylo spojeno s nějakou náboženskou událostí. Křesťané začali budovat velkolepé chrámy ve 3. století, za dob Konstantina Velikého.⁷

Nejdříve mistři, kteří přišli z Cařihradu, stavěli v Kyjevské Rusi chrámy v byzantském duchu. Brzy se však začaly objevovat od byzantských vzorů odchyly. Novgorodský a Pskovský styl se vyznačují jednoduchostí chrámových stěn a mohutnými kopulemi. Ornamenty zde nemají konstruktivní cíl, hrají zde pouze roli oživení stěnových ploch. Paralelně se zděnými stavbami vznikají dřevěné stavby. Vzniká nový typ chrámů se čtverhranným půdorysem, který přechází v osmihranný („osmistěn na čtyřstěnu“). Tento přechod je vytvářen pomocí takzvaných „kokošníků,“ což je soubor obloučků v několika řadách, které dodávají budově sváteční vzhled.⁸

Po staletí se nemění uspořádání chrámu, jeho orientace na místnosti, ani jeho interiér. Nicméně ikonostas se objevil docela nedávno, a to v 16. století. Podobně je na tom také prostor pro zpívání církevních písní. Zpěváci zpravidla stojí na vyvýšeném místě napravo nebo nalevo od prostranství před oltářem. Poslední novinkou v pravoslavných chrámech je elektrické osvětlení. Církev byla zpočátku proti elektrifikaci náboženských objektů, protože zastávala pouze tři zdroje světla ve svatyni: okna, věčné lampy a svíce. Při využití umělého světla také chrám přichází o přítomnost a tajemnost. Důležitou roli hrají olej a vosk, takže není možné vyměnit svíce před ikonami, na oltáři a na obětním stole.⁹

3.2 Struktura chrámu

Chrámy se skládají ze tří částí: **předsíň chrámu** (*притвор*), **chrámová část a oltář** (*altarь*). Předsíň se nachází v nejzápadnější části chrámu a většinou bývá oddělena stěnou.

Střední část chrámu je určena věřícím. Dříve stáli muži na pravé straně a ženy na levé. Uprostřed chrámu je takzvaný **ambon** (*амвон*), což je vyvýšené místo s několika stupni, kam duchovní přichází kázat a číst evangelium.¹⁰

⁷ STĚPANOVÁ, Ludmila a Zdeňka VYCHODILOVÁ. Reálie ruské pravoslavné církve. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 8024406586. s. 27

⁸ UVAROV-SKITALEC, Stepan Nikitič. Krátká historie ruského umění od 11.-20. století a průvodce po výstavě lidového přenosného chrámu St. Uvarova (Skitalce). Praha: Stepan Nikolajevič Uvarov, 1922. s. 15

⁹ STĚPANOVÁ, Ludmila a Zdeňka VYCHODILOVÁ. Reálie ruské pravoslavné církve. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 8024406586. s. 12-13

¹⁰ STĚPANOVÁ, Ludmila a Zdeňka VYCHODILOVÁ. Reálie ruské pravoslavné církve. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 8024406586. s. 29

V současnosti se evangelium čte na stupni před ikonostase zvaném **solej** (*солея*). Po jeho stranách se nachází místa určená pro zpěváky (*клирос*).

Východní část představuje oltář. Ten je oddělen od zbytku chrámu ikonostasem, ve kterém se nachází troje dveře. Největší dveře mají název **carské**, také královské či svaté (*царские врата*), boční dveře **severní** a **jižní** (*дьяконские врата*). Někdy se v chrámu objevují poboční oltářní místnost (*придел*). Hlavní součástí oltářní místnosti je čtyřhranný **oltářní stůl** (*престол*). Na něm se nachází svatý kříž, skříňka na posvátné dary (*ковчег*), evangelium a **antimins** (*антиминс*), což je oltářní pokrývka s vyobrazením pohřbu Krista.¹¹

3.3 Ikonostas

Zpočátku byl prostor v chrámu otevřený. Oltář od zbývajícího prostoru oddělovala pouze nízká kamenná ohrada. Ve 4.-6. století se na ohradu stavěly sloupy se závěsem, který se po bohoslužbě zatahoval. Poté mezi sloupy umisťovali ikony a postupně se vytvářela stěna z ikon, která se nyní nazývá ikonostas.

Při rozmístění ikon se dodržují přísná pravidla. Napravo od carských dveří se nachází ikona Spasitele a svatého, kterému je chrám zasvěcen. Nalevo od carských dveří se pak nachází ikona Boží Matky. Nad těmito dveřmi je umístěno vyobrazení Poslední večeře. Větší ikonostasy jsou rozděleny do několika řad. Ve druhé řadě je vyobrazeno dvanáct nejdůležitějších svátků po Velikonocích (*Дванадцатые праздники*), ve třetí řadě apoštolové s Ježíšem Kristem, Bohorodičkou a Janem Křtitelem. V čtvrté řadě se nachází ikony proroků a Madony s dítětem. Na vrcholu ikonostasu je obraz Matky Boží a Jana Bohoslovce.¹²

3.4 Kopule

Nejstarší Ruské chrámy měly pouze jednu kopuli. Zdobené chrámy o více kopulích vznikaly v 16.-17. století. Počet kopulí je spojen se symbolikou. Jedna kopule představuje Ježíše Krista, tři kopule představují Nejsvětější Trojici, sedm kopulí značí církevní svátosti a ctnosti, třináct kopulí značí Ježíše Krista a dvanáct apoštolů.¹³

¹¹ STĚPANOVÁ, Ludmila a Zdeňka VYCHODILOVÁ. Reálie ruské pravoslavné církve. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 8024406586. s. 29-30

¹² STĚPANOVÁ, Ludmila a Zdeňka VYCHODILOVÁ. Reálie ruské pravoslavné církve. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 8024406586. s. 31-32

¹³ STĚPANOVÁ, Ludmila a Zdeňka VYCHODILOVÁ. Reálie ruské pravoslavné církve. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 8024406586. s. 28

Důležitý je také tvar kopulí. **Kulový tvar** (*сферическая форма*) byzantských kopulí značí věčnost. Forma **cibule** (*луковица*) symbolizuje plamen svíčky a hlubokou modlitbu hořící k nebi. Kopule ve tvaru **helmy** (*шлемовидная форма*) představuje duchovní boj se silami zla. Kopule ve tvaru **stanu** (*шатёр*) jsou ve formě čtyřhranné nebo osmihranné pyramidy, která symbolizuje osmicípou Betlémskou hvězdu.

Svou symboliku má také barva kopulí. Zlatá je symbolem nebeské slávy a věčnosti, modré kopule s hvězdami připomínají Pannu Marii a narození Ježíše Krista. Zelené kupole se objevují na chrámech zasvěcených Nejsvětější Trojici, nýbrž zelená je barva Ducha svatého.

Vstup do chrámu je vždy umístěn ze západu. Oltáře jsou namířeny na východ, jelikož do chrámu se vychází z tmy, nacházející se na západě, ke světlu, přicházejícímu z východu. Východ je obrazem jasného království Ježíše Krista.

3.5 Kříž

Na kopuli je umístěn kříž. Pravoslavný kříž má osm hran. Těchto osm konců kříže představuje osm hlavních období v historii lidstva, kde osmý představuje život budoucího věku. Kříže mají několik forem a vlastních symbolických významů.

Kritérium počestnosti (*Мерило праведное*)

Šesticípý pravoslavný kříž se šikmou spodní příčkou je jeden z nejstarších ruských křížů. Pravý konec této dolní příčky je vždy namířen nahoru a ukazuje jako Boží kompas směr cesty.

Slunce stoupající na Kříž (*Солнце, вознесшееся на Крест*)

Forma kříže, kdy z jeho středu vychází rovné nebo zvlněné linie, symbolizující slunce. Bez Slunce, stejně jako bez Krista, je život nemožný.

Ranní hvězda (*Звезда утренняя*)

Záře vycházející ze středu kříže je zakončena hvězdami. Hvězda je symbolem duchovní moudrosti a nositelem nového dne.

Trojlístek (*Трилистник*)

Trojlístková forma kříže představuje Nejsvětější Trojice. Zakončení lístků může být kulaté nebo ostré. Tato forma kříže byla u ruských mistrů oblíbená.¹⁴

¹⁴ Архитектурная символика храмов. *Храм Петра и Павла в Ясенево*. [online]. [cit. 20.01.2020] Dostupné z: <http://optina-msk.ru/kateh/o-khrame-s-lyubovyu/dom-bozhij/895-arkhitekturnaya-simvolika-khramov?showall=1&limitstart=>

Vinná réva (*Аз емь виноградная лоза*)

Symbol Ježíše Krista, krev Kristova. Půlměsíc pod plody představuje miskou a toto spojení připomíná svátost Eucharistie.

Duch v kříži (*Дух в кресте*)

Třetí osoba Nejsvětější Trojice (Duch svatý) je od nepaměti zobrazován jako holubice, která sedí na vrcholu kříže.

Rostlina vzkříšení (*Растение Воскресения*)

Znovuzrození života je představeno výhonky, které rostou ze základu kříže.

Strom věčného života (*Древо вечной жизни*)

Symbolika stromu života, nacházejícího se v Ráji. Výhonky listů vyrůstají z jádra kříže nebo jeho spodního příčnicku.

Koruna slávy (*Венец славы*)

Kruh připomínající trnovou korunu Krista je umístěn kolem jádra kříže. Tento typ kříže je v Rusku ojedinělý.

Car vládnoucích (*Царь царствующих*)

Koruna na vrcholu kříže se objevuje také velmi zřídka. Tento typ se nachází na chrámech, které mají vztah ke korunovaným osobám. Například pokud byl chrám postaven na rozkaz cara.

Zbraň neviditelného boje (*Оружие невидимой брани*)

Znak duchovního boje. Na koncích kříže se nachází hroty kopí.¹⁵

¹⁵ Архитектурная символика храмов. *Храм Петра и Павла в Ясенево*. [online]. [cit. 20.01.2020]
Dostupné z: <http://optina-msk.ru/kateh/o-khrame-s-lyubovyu/dom-bozhij/895-arkhitekturnaya-simvolika-khramov?showall=1&limitstart=>

4. Tradiční severský chrám

Tradiční chrámy na Ruském Severu jsou dřevěné a mají osobitý ráz. Základem každé tradiční dřevěné stavby jsou silné stěny z trámů. Tento srub vytváří největší a nejdůležitější část budovy. V severských vesnicích a městech často stavěli nejen chrám, ale celý komplex ze dvou nebo tří chrámů, zvonice a dřevěného plotu s bránou.

Chrámy byly stavěny do výšky v různých úrovních. Mistři budovali vysoké stavby hlavně kvůli estetice.¹⁶ Podle slov ruského historika Ivana Zabelina: „Что было высоко-то необходимо, само по себе уже было красиво, по случаю одной только своей вышины... По понятиям древности первая красота здания заключалась в его покрытии, в его кровле.“ V první polovině 17. století však roste význam horizontálních částí těchto staveb.¹⁷

Chrámové kopule ve tvaru cibulí bývaly pokryty malými prkny, zvanými **šindel** (*лемех*), které se navzájem překrývají. Na Severu se čím dál častěji začaly budovat chrámy s více kupolemi.¹⁸

Pro tradiční chrámy je typické **nebe** (*небо/небеса*), což je malovaný strop vytvořen ze dřevěných klínů připomínající slunce s paprsky. Každá část nebe má svou originální malbu. Uprostřed v kruhové části se nachází malba Krista nebo Nejsvětější Trojice. Nebe se nachází pod kopulí, nad úrovní horních oken budovy. Celý prostor nad tímto stropem je prázdné místo. Tento jev slouží pro vizuální zvětšení stavby a udržení tepla v chrámu. Tím pádem dřevěná architektura má více uměleckou funkci než kamenné stavby. Nejvíce svatyně s nebesy se nachází v Archangelské oblasti.¹⁹

¹⁶ Тайны Заволочья - Православный журнал "Фома". *Православный журнал "Фома" - Православный журнал*. [online]. [cit. 25.01.2020]. Dostupné z: <https://foma.ru/taynyi-zavolochya.html>

¹⁷ ДАНИЛОВА, Л. В. История северного крестьянства: Крестьянство Европейского Севера в период феодализма. Архангелск: Северо-западное книжное издательство, 1984. s. 362-363

¹⁸ Тайны Заволочья - Православный журнал "Фома". *Православный журнал "Фома" - Православный журнал* [online]. [cit. 26.01.2020]. Dostupné z: <https://foma.ru/taynyi-zavolochya.html>

¹⁹ Что такое «небеса»? *Православный журнал "Фома"*. [online]. [cit. 28.01.2020]. Dostupné z: <https://foma.ru/chto-takoe-nebesa.html>

Typy severoruských dřevěných svatyně

1. Čtvercové chrámy (*клетские храмы*)

Jsou to nejstarší dřevěné chrámy, kterých se zachovalo velmi málo. Jsou nevelké a jednoduché. V základu mají čtvercový srub, na něm pak osmihran, který je završen cibulovitou kopulí s křížem.

2. Kruhové chrámy (*круглые храмы*)

Prostorné, velkolepé chrámy, v základu osmihranné, jsou nazývány kulaté. Jsou zpravidla završeny stanem a navenek připomínají věže pevností.

3. Chrámy ve tvaru kříže (*крещатые храмы*)

Tyto chrámy vypadají z ptačí perspektivy jako kříž a jsou dnes velmi vzácné. Centrální část kříže je osmihranná a zakončená stanem, a na „lístcích“ kříže nad oltářní částí chrámu se nachází několik věžiček ve tvaru sudů s dřevěnými kopulemi.

4. Kaple (*часовни*)

Kaple zaujímají v severoruské architektuře zvláštní místo. Jelikož bylo někdy složité dostat se do chrámu z daleké vesnice, byly poblíž stavěny kaple.²⁰

²⁰ Тайны Заволочья - Православный журнал "Фома". Православный журнал "Фома" - Православный журнал. [online]. [cit. 30.01.2020] Dostupné z: <https://foma.ru/taynyi-zavolochya.html>

5. Dřevěná ruská architektura

Tradiční dřevěná architektura je důležitou součástí ruské kultury a ukazatelem národní osobitosti. Nicméně rozšiřování kamenné architektury a změna architektonických stylů přispívaly k zániku dřevěných staveb. Právě Ruský Sever dochoval mnohé z těchto staveb.²¹

Dřevěná architektura na Severu samozřejmě zahrnuje také obytné domy a hospodářské budovy, které byly vytvořeny roubením, stejně jako chrámy.²² Některé tradiční budovy obytného a hospodářského charakteru jsou vystavovány ve skanzenu na ostrově Kiži.²³ Pro tuto práci jsou však důležité náboženské stavby. Když rolníci budovali vesnici, snažili se vždy stavět svatyně na vyvýšenině, aby byly vidět už z dálky. Podle názoru vědců byl chrám hlavní architektonickou dominantou, tj. hlavní budovou severoruské osady. Ve městech bylo mnoho chrámů, ale v centru, kremlu nebo pevnosti se vždy nacházel ten nejdůležitější.²⁴

Jelikož bylo dřevo nejranějším a dlouho také jediným materiálem, stavěli z něj nestarší svatyně.²⁵ Dřevěné chrámy byly často vytvářeny po vzoru kamenných. Jelikož je dřevo jiný materiál než kámen, byly formovány jiným způsobem, ale téměř pro každý typ dřevěného chrámu lze najít kamenný prototyp.²⁶ Není však pravdou, že by byly všechny svatyně na Ruském Severu dřevěné. Bohatější mohli vybudovat stavbu z kamene. Pro konstrukci chrámu jsou potřebné peníze nejen na stavbu, ale také na údržbu a kněze. Ne každý měl takové finanční prostředky, a proto lidé vždy postavili to, co mohli.²⁷

Dřevo je bohužel materiál s krátkou životností a je hořlavý. Nicméně tato oblast dokázala zachovat mnoho architektonických skvostů z historických a geografických důvodů. Ruský Sever se vyhnul zpusťování Mongoly a Tatary v 13. 15. století a odlehlost od průmyslových regionů ovlivnila zachování tradic lidového umění.²⁸

²¹ БОДЭ, Андрей Борисович. Деревянное зодчество Русского Севера: Архитектурная сокровищница Поонежья: Архитектурная сокровищница Поонежья. 2. Москва: КомКнига, 2009. ISBN 978-5-484-01067-7. s. 4

²² ДАНИЛОВА, Л. В. История северного крестьянства: Крестьянство Европейского Севера в период феодализма. 1. Архангелск: Северо-западное книжное издательство, 1984. s. 356

²³ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 102

²⁴ Тайны Заволочья. *Православный журнал "Фома"*. [online]. [cit. 05.02.2020]. Dostupné z: <https://foma.ru/taynyi-zavolochya.html>

²⁵ ARKIN, David Jefimovič. Ruská architektura v minulosti a v přítomnosti. Praha: Orbis, 1946. s. 36

²⁶ Деревянная архитектура. *Magisteria*. [online]. [cit. 12.02.2020]. Dostupné z: https://magisteria.ru/old_russian_architecture/russian-wooden-churches

²⁷ Тайны Заволочья. *Православный журнал "Фома"*. [online]. [cit. 06.02.2020]. Dostupné z: <https://foma.ru/taynyi-zavolochya.html>

²⁸ ХРОПОВ, Александр Г. а Татьяна В. БУРДАКОВА. Русский Север: Путеводитель. Вокруг света, 2006. ISBN 5-98652-016-5. Dostupné také z: https://thelib.ru/books/aleksandr_hropov/russkiy_sever_arhangelskaya_i_vologodskaya_oblasti-read.html

Nyní jsou naše informace o dřevěné architektuře do dob mongolsko-tatarských invazí velmi skromné. Nicméně bylo zjištěno, že zvýšená vlhkost půdy v Novgorodské a Leningradské oblasti chrání dřevo před uhnitím. Některé trámy staré osm set let, které byly nalezeny při vykopávkách, byly zachovány tak, že by se i nyní mohly použít při stavbě.

Z období středověku je dochováno více písemných zdrojů. Jedná se o dokumenty vytvořené samotnými mistry, ve kterých se nachází podrobné popisy dřevěných staveb, jinými slovy jejich slovní design, protože tehdy nebyly vytvářeny kresby a náčrty v moderním smyslu.

Kresbami byla zaznamenávána až architektura 16.-17. století. Jedná se o náčrty zahraničních cestovatelů a plány měst, vypracovaných při jejich stavbě nebo rekonstrukci. Bohužel se ale moc těchto dokumentů nedochovalo.

V 17. století se začínají objevovat dřevěné chrámy a celé klášterní komplexy na ikonách věnovaných severoruským světcům. Nicméně nákres chrámů nebyl nikdy cílem malířů ikon, přesto některé namalované chrámy je možné rozpoznat.²⁹

Ve druhé polovině 17. století nastal ve městech proces nahrazování dřevěných chrámů kamennými. Převážná většina venkovských chrámů však zůstala dřevěná.

Ve druhé polovině 19. století začala být dřevěná architektura vnímána jako nositel svéráznosti ruské architektury. Byly vykonány výzkumné cesty na Sever, první v roce 1871, a mnozí se snažili o jejich ochranu a rekonstrukci. Významnými architekty byli I. P. Ropot a V. A. Gartman, kteří začali budovat dřevěné chrámy v ruském stylu.³⁰ Na konci 19. století si ale lidé začali uvědomovat křehkost dřevěných chrámů. Už v roce 1889 napsal V. V. Suslov: „tyto památky v sobě uchovávají bezprostřední výraz lidového talentu...každým rokem se rozpadají a tím navždy mizí stopy našeho starého národního života.“³¹

²⁹ ХРОПОВ, Александр Г. а Татьяна В. БУРДАКОВА. Русский Север: Путеводитель. Вокруг света, 2006. ISBN 5-98652-016-5. Dostupné také z: https://thelib.ru/books/aleksandr_hropov/russkiy_sever_arhangel'skaya_i_vologodskaya_oblasti-read.html

³⁰ ДЕРЕВЯННАЯ ЦЕРКОВНАЯ АРХИТЕКТУРА. *Православная Энциклопедия под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла*. [online]. [cit. 15.02.2020]. Dostupné z: <http://www.pravenc.ru/text/171732.html>

³¹ БОКАРЕВ, Александр. Деревянные храмы Русского Севера в начале XXI века. *Хранители наследия*. [online]. [cit. 17.02.2020]. Dostupné z: <http://hraniteli-nasledia.com/articles/nasledie-rossii/derevyannye-khramy-russkogo-severa-v-nachale-xxi-veka/>

Žalostný stav starobylých kostelů v Rusku popisuje po návratu z Oloněcké gubernie v roce 1904 malíř Bilibin. „V rukou nekulturních lidí jsou vandalsky ničeny anebo ‚opravami‘ znetvořeny k nepoznání. Přidávají k nim přístavky v naprosto nevhodném stylu, hrubě je pokrývají došky a potom barví svítivě bělobou, aby se podobaly kameni, ulamují ochozy lemující mnohé z nich, ničí vysoká bohatá zápraží... Někdy se stává, že poté, co archijerej objedná známá místa, jsou desítky kostelů odsouzeny ke zničení jako nepotřebné haraburdí.“³²

Ve 20.-30. letech 20. století došlo k velkému ničení dřevěných chrámů.³³ Ve dvacátém století vedla proticírkevní politika státu k tomu, že téměř všechny církevní budovy byly odebrány z pravomocí církevních organizací. Tyto uzavřené chrámy byly posléze používány jako sklady a hospodářské budovy.³⁴ V poválečných letech naopak došlo k jejich ochraně a restaurátorským pracím, začaly být budovány skanzeny, do kterých byly sváženy budovy z vesnic.³⁵ Na začátku 60. let bylo 99 dřevěných chrámů a kaplí Ruského Severu uznáno za architektonické památky, které podléhají ochraně jako památky státního významu. To však jen přerušilo proces ztráty dřevěných svatyň, který pokračuje dodnes.

Oživení církevního života v 90. letech na stav věci nemělo přílišný vliv. Odliv obyvatelstva ze severu vedl k tomu, že ve většině osad nebyl dostatek obyvatel k tomu, aby vznikly náboženské komunity. Dlouhá doba bez péče je pro dřevěný chrám zkázou. V důsledku špatného těsnění střech jsou budovy postiženy hnilobou a hrozí jim úplný rozpad.

V průběhu 20. století byly nenávratně ztraceny asi dvě třetiny chrámů. Zachovalo se asi 410 dřevěných chrámů, z nichž pouze necelých 130 patří do 15.-18. století. Nicméně ne všechny ztráty lze připsat proticírkevnímu pronásledování.³⁶

³² FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 83

³³ Деревянная церковная архитектура. *Православная Энциклопедия под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла*. [online]. [cit. 17.02.2020]. Dostupné z: <http://www.pravenc.ru/text/171732.html>

³⁴ БОКАРЕВ, Александр. Деревянные храмы Русского Севера в начале XXI века. *Хранители наследия*. [online]. [cit. 23.02.2020]. Dostupné z: <http://hraniteli-nasledia.com/articles/nasledie-rossii/derevyannye-khramy-russkogo-severa-v-nachale-xxi-veka/>

³⁵ Деревянная церковная архитектура. *Православная Энциклопедия под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла*. [online]. [cit. 17.02.2020]. Dostupné z: <http://www.pravenc.ru/text/171732.html>

³⁶ БОКАРЕВ, Александр. Деревянные храмы Русского Севера в начале XXI века. *Хранители наследия*. [online]. [cit. 23.02.2020]. Dostupné z: <http://hraniteli-nasledia.com/articles/nasledie-rossii/derevyannye-khramy-russkogo-severa-v-nachale-xxi-veka/>

6. Chrámý Severu v současnosti

Stovky starodávných chrámů na Ruském Severu jsou ponechány na pospas svému osudu. Drsné podnebí této oblasti jejich zachování nijak nepomáhá. Mnohé z nich již nenávratně zmizely. Na území Ruska bohužel takto chátrá tisíce architektonických památek.³⁷ Většina svatyní, které jsou staré 200 a více let nejsou považovány za památku, a tudíž nejsou v péči státu.³⁸

Proto byl vytvořen projekt „**Společná věc: Obnova dřevěných chrámů Severu**“ (*Общее Дело: Возрождение деревянных храмов Севера*). Jeho členové se starají o zachování pravoslavných svatyní a dřevěných památek v Archangelské a Vologodské oblasti, v Karelské a Komijské republice. Projekt byl zahájen v roce 2006 75letým Alexandrem Slepínem ve vesnici Vorzogory (*Ворзогоры*). Ten na vlastní náklady začal pokrývat střechu zvonice. Když se o jeho činu dozvěděli farníci moskevských církví, začali mu pomáhat. Nyní je projekt podporován Ruskou pravoslavnou církví.

Momentálně má projekt na kontě 370 expedic, 360 prozkoumaných chrámů a kaplí a 153 objektů, ve kterých byly provedeny rekonstrukční práce (údaje z 29.01.2020). V rámci projektu jezdí každoročně na sever stovky dobrovolníků, kteří chrámý vyklidí a opraví. Následně vyzvou kněze, aby v chrámu sloužili bohoslužbu. Místí obyvatelé se po odchodu dobrovolníků nadále starají o udržování budov. Je důležité provést alespoň základní opatření pro jejich zachování, jako například opravit střechu a vyměnit shnilé základy.³⁹

Existuje několik dokumentárních filmů, které jsou zaměřeny na Ruský Sever. Jedním z nich je dokument Sofie Gorlenko „**Atlantida Ruského Severu**“ (*Атлантида Русского Севера*⁴⁰) z roku 2015. Tento film pojednává o životě obyvatel malých vesnic na Ruském Severu, odkud lidé často odcházejí do měst. Počet obyvatel a zároveň věřících se zmenšuje. Oprava dřevěných chrámů je tak podle názoru lidí otázkou ne religioznní, ale kulturní. Chtějí zachránit ruské dědictví. Lidé, kteří se starají o rekonstrukci chrámů hovoří o špatném přístupu ze strany státu ohledně zachování dřevěných chrámů. Na druhou stranu se najde několik dobrovolníků, kteří se o památky starají.

³⁷ Храмы: шатровые, деревянные и... исчезающие. *Православие.Ru*. [online]. [cit. 28.01.2020]. Dostupné z: <https://pravoslavie.ru/87189.html>

³⁸ Покосившиеся, но не сложенные. *Православие.Ru*. [online]. [cit. 29.01.2020]. Dostupné z: <https://pravoslavie.ru/82492.html>

³⁹ О проекте. *Общее Дело. Возрождение деревянных храмов Севера*. [online]. [cit. 29.01.2020]. Dostupné z: <https://obsheedelo.ru/about/>

⁴⁰ Атлантида Русского Севера. *YouTube*. [online]. [cit. 12.03.2020]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=zHlrWDOQcDA>

6.1 Dochované chrámy a jejich restaurování

Za nejstarší dochovaný dřevěný chrám na Severu je považován **chrám Uložení roucha Svaté Bohorodičky** (*церковь Ризоположения*) z roku 1485 z vesnice Borodavy (*Бородавы*), který byl v roce 1958 převezen do památkové zóny ve městě Kirillov (*Кириллов*) ve Vologodské oblasti. Neexistují však úplné důkazy o přesném stáří tohoto chrámu a někteří odborníci jej datují až do 16. století.⁴¹

Příkladem dochovaného dřevěného chrámu byl donedávna **chrám Nanebevzetí Panny Marie** (*Успенский храм*) ve městě Kondopoga (*Кондопога*) z roku 1774. Byl postaven počtvrté a nacházely se v něm obrazy z ikonostasů z předchozí budovy, která byla rozebrána. V 19. století byl chrám doplněn o zimní kostel a zvonici. Když se dostali bolševici k moci, byly z budovy odcizeny některé cennosti a ve 30. letech byla zvonice zničena. Stavba byla za Chruščova zbourána, ale kvůli její historické hodnotě byl obnovena a dostala se pod státní ochranu. Bohužel chrám 10. srpna 2018 shořel.⁴²

V roce 2017 došlo k opravě **kaple Nanebevzetí Panny Marie** (*Успенская часовня*) v obci Vasiljevo (*Васильево*). V roce 1977 byl z kaple odstraněn prknový obklad z 19. století. Ale navzdory těmto pracím se stav trámů vystavených větrům zhoršil. Zachovávají si svou nosnost, ale jejich vnější povrch je poškozen. Restaurátoři čelili dilematu. Buď nahradí nejvíce poškozené trámy, ale sníží tak autentičnost kaple nebo se je pokusí zachránit. Dali ale přednost výměně trámů a došlo tak k první záměrné opravě obkladů za účelem ochrany kaple.

V letech 2012-2015 byl opravován **Georgijevský chrám** (*Георгиевская церковь*) v Porženském pogostě (*Порженский погост*) z roku 1782. Stavba byla restaurována do podoby ze začátku 20. století s prknovým obkladem a polychromní fasádou. Jedná se o nový trend restaurování dřevěných budov, tedy omítnutí napodobení původní podoby ve prospěch „pozdního“ vzhledu se záměrem maximalizace zachování budovy.⁴³

⁴¹ ДАНИЛОВА, Л. В. История северного крестьянства: Крестьянство Европейского Севера в период феодализма. 1. Архангелск: Северо-западное книжное издательство, 1984. s. 360-361

⁴² Как уникальный деревянный храм в Кондопоге, переживший ливонцев, финнов и большевиков, погиб в наши дни. *Культурология*. [online]. [cit. 09.03.2020]. Dostupné z: <https://kulturologia.ru/blogs/110818/40079/>

⁴³ БОКАРЕВ, Александр. Деревянные храмы Русского Севера в начале XXI века. *Хранители наследия*. [online]. [cit. 15.02.2020]. Dostupné z: <http://hraniteli-nasledia.com/articles/nasledie-rossii/derevyannye-khramy-russkogo-severa-v-nachale-xxi-veka/>

Podobným příkladem je také **Nikolská kaple** (*Никольская часовня*) z 18. století ve vesnici Veršinino (*Вершинино*). Zvonice sousedící s kaplí měla původně kupolové zakončení věže a při restaurování v roce 2003 byla nahrazena stanovou střechou. Zvonice nikdy takové završení neměla, nicméně kvůli stáří budovy bylo uznáno za vhodnější.

Rozsáhlý projekt oprav započal v roce 2017 ve **skanzenu Vitoslavlicy** (*Витославицы*) nedaleko Velikého Novgorodu. V 60.-80. letech 20. století zde bylo nashromážděno několik desítek dřevěných budov, včetně chrámů, z nichž nejstarší pochází z 16. století. Mnoho z nich nebylo od převozu opraveno.

Ve zvláště obtížné situaci je **chrám Nanebevzetí** (*Успенская церковь*) ve vesnici Kurycko (*Курецко*) z roku 1595. Bylo rozhodnuto o úplném přepracování budovy. Práce na chrámu jsou financovány Mezinárodní bankou pro obnovu a rozvoj.

Komplikovanější než oprava muzeí je restaurování jednotlivých památek, hlavně těch, které financuje program „Kultura Ruska“. Od roku 2005 bylo opraveno jen asi 10 památek (údaje z října 2018). Skoro ve všech případech práce trvaly velmi dlouho a na opravy byly posílány organizace, které nebyly schopné samostatně provádět restaurování. Nekvalitní práce tak způsobovaly budovám škody.

Nejznámějším a nejostudnějším příkladem je „obnova“ **Varvarijského chrámu** (*Варваринская церковь*) z roku 1650 ve vesnici Jandomozero (*Яндомозеро*). Chrám, který se rozpadl v roce 2000, stál ve vylidněné vesnici. Bylo rozhodnuto jej převést do vedlejší vesnice Tipinica (*Типиница*). Demontáž a přeprava kostela začala v roce 2016. Moskevská společnost s ručením omezeným „ЭШЕЛЬ“, která měla finanční potíže nemohla zaplatit subdodavatelským organizacím. Podařilo se pouze kostel rozebrat a částečně převézt na nové místo. Přitom část trámů byla při převozu nechána na cestě. Ke včasné reakci kontrolních úřadů na nouzovou situaci nedošlo. Dva roky tak trámy zůstaly ležet a postupně se rozpadaly. Montáž budovy začala až v roce 2018. Je však zřejmé, že část původního materiálu je nenávratně ztracena.

V roce 2013 byla kvůli nízké profesionalitě truhlářů poškozena **Ilijinská kaple** (*Ильинская часовня*) v obci Lazarevo (*Лазарево*), jedna z nejstarších památek Karélie z 16. století. Pracovníci opravující kapli nebyli schopni chrám řádně sestavit. Naštěstí byl tento fakt poměrně brzy odhalen a práce byla pozastavena. Kaple byla smontována v roce 2014, avšak utrpěla jisté škody.⁴⁴

⁴⁴ БОКАРЕВ, Александр. Деревянные храмы Русского Севера в начале XXI века. *Хранители наследия* [online]. [cit. 16.02.2020]. Dostupné z: <http://hraniteli-nasledia.com/articles/nasledie-rossii/derevyannye-khramy-russkogo-severa-v-nachale-xxi-veka/>

Smutným případem je také obnova **Iljinského chrámu** (*Ильинская церковь*) ve městě Bělozersk (*Белозерск*). Práce byly kvůli nízké profesionální úrovni úplně zastaveny a od roku 2012 je rozestavěný chrám pokryt dočasnou střechou (ad 2018).

Analýza celkového objemu restaurovaných kulturních objektů na úkor federálního rozpočtu je žalostná. Přestože jsou na práce uvolněny desítky milionů rublů, výsledek vždy neodpovídá očekávání. Existuje mnoho důvodů, například organizační problémy v personální a technické oblasti, ale hlavně nedostatečný zájem odpovědných osob o zachování národního dědictví.

Nicméně, když mluvíme o obnově budov provedených z federálního rozpočtu, je třeba si uvědomit, že objem památek, které lze takto financovat je velmi omezený. Ze 130 budov z 15.-18. století má status objektů kulturního dědictví asi jenom něco přes polovinu. Zbývající svatyně, které stále existují na území Ruského Severu, mají přinejlepším status památky regionálního významu. Je zřejmé, že se tyto budovy nedočkají financování z regionů. V následujících desetiletích tak zanikne mnoho dalších budov.

Naštěstí se na ochraně dědictví podílejí místní obyvatelé a nadšenci z velkých měst. Jejich finanční možnosti jsou samozřejmě výrazně nižší než možnosti státu. Odpovědný přístup a touha zachránit památky však umožňují dosáhnout významných výsledků i se skromným rozpočtem. Řadu památek obnovil již zmíněný projekt „*Общее Дело*“ a také dobročinná nadace „*Вереница*“. Nejjednodušší věc, kterou mohou dobrovolníci udělat, je vyčistit vnitřní a vnější část budovy, posekat trávu, odstranit odpadky. Poté, pokud je to možné, provádí nouzové opravy. Takové akce výrazně prodlouží život památky.⁴⁵

⁴⁵ БОКАРЕВ, Александр. Деревянные храмы Русского Севера в начале XXI века. *Хранители наследия*. [online]. [cit. 17.02.2020]. Dostupné z: <http://hraniteli-nasledia.com/articles/nasledie-rossii/derevyannye-khramy-russkogo-severa-v-nachale-xxi-veka/>

7. Nejznámější chrámové komplexy Ruského Severu

Jak již bylo ze začátku zmíněno, důležitou roli pro rozvoj Ruského Severu hrály monastýry. Na druhé straně tradiční dřevěná architektura je perlou ruského architektonického dědictví. Následující kapitoly budou zaměřeny na Solovecký monastýr a skanzen na ostrově Kiži (*Кижь*), jakožto na nejdůležitější představitele svatyně Ruského Severu.

7.1 Solovecký monastýr

7.1.1 Solovecké ostrovy

Solovecké ostrovy jsou neobyčejným územím. Nedaleko polárního kruhu v tvrdých podmínkách byly po staletí vytvářeny kulturní památky vysoké hodnoty. Předností těchto ostrovů je bezesporu Solovecký monastýr se svými originálními budovami a se vším svým bohatstvím.⁴⁶

Toto nevelké souostroví v Oněžském zálivu Bílého moře administrativně spadá do Archangelské oblasti. Nachází se zde přes 100 ostrovů, z těch větších například Anzerský ostrov (*Анзерский остров*), Velká Muksalma (*Большая Муксалма*), Malá Muksalma (*Малая Муксалма*), Velký zaječí ostrov (*Большой Заяцкий остров*), Malý zaječí ostrov (*Малый Заяцкий остров*). Největším z ostrovů je však Solovecký ostrov (*Соловецкий/Большой Соловецкий остров*).⁴⁷ Původ názvu Soloveckých ostrovů (zkráceně *Соловки*) je sporný. Název by mohl pocházet z finského slova „suol“ čili ostrov nebo jej takto nazvali proto, že zde lidé společně rybařili (*со-ловили*).⁴⁸ Reliéf ostrovů je nerovný a byl zformován pohyby ledovce a pozdější erozí a zvětráváním. Kromě velkého počtu jezer se zde nachází také mnoho bažin.⁴⁹

Nyní jsou Solovecké ostrovy, opěvované lidovými písněmi a legendami, poutním místem turistů. Přijíždí sem tisíce lidí ročně a popularita ostrovů roste každým rokem.⁵⁰

⁴⁶ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 7

⁴⁷ Соловецкие острова. *Википедия*. [online]. [cit. 24.01.2020]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Соловецкие_острова

⁴⁸ Соловецкие острова. *Православная Жизнь*. [online]. [cit. 26.01.2020]. Dostupné z: <https://pravlife.org/ru/content/soloveckie-ostrova>

⁴⁹ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 7

⁵⁰ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 93

Na úzkém pruhu mezi zálivem Bílého moře a Svatým jezerem se nachází Solovecký monastýr. Jeho území představuje asi 5 hektarů. Je obklopen zdmi ve tvaru pětiúhelníku, které se táhnou od severu k jihu. Jeho západní stěna je obrácena k moři, východní k jezeru.⁵¹ Tento monastýr byl největším střediskem hospodářského i kulturního života na celém Severu a plnil také funkci pevnosti při obraně severních hranic ruské říše.

7.1.2 Historie monastýru

V roce 1429 se na Solovecký ostrov dostávají mniši German a Savvatij. Postavili zde kříž a klášterní celu a v modlitbách a rozjímání zde strávili 6 let. V roce 1436 se na ostrov vrátil German s mnichem Zosimou a tento rok je považován za datum založení monastýru. Zosima se poté stal prvním představeným monastýru.⁵² Zosima a Savvatij byli po své smrti církví prohlášeni za svaté.⁵³

Do poloviny 16. století se Solovecký monastýr moc neodlišoval od druhých severských monastýrů. V průběhu více než sta let byl dřevěný a v letech 1485 a 1538 téměř celý shořel. Před začátkem kamenného stavebnictví na Soloveckých ostrovech v 16. století v komplexu stály tři dřevěné chrámy: Chrám Proměnění Páně, Chrám Zesnutí přesvaté Bohorodice s jídelnou a Nikolajevský chrám. V nich se nacházelo asi 300 ikon, mešní roucha a další cennosti. Po uplynutí několika let byly tyto budovy již kamenné a zdědily po svých předcích některé typologické prvky.⁵⁴ Ve druhé polovině 16. století dochází k jeho prudkému rozvoji. Monastýr prošel několika přeměnami, jejichž iniciátorem byl známý solovecký igumen Filip (později moskevský metropolita Filip II.). Ten byl po dobu 18 let jeho správcem a za tu dobu se mu podařilo vytvořit jeden z největších monastýrů Severu. Tento moudrý představený se snažil usnadnit životní podmínky na Soloveckých ostrovech. Za jeho dob bylo například propojeno 72 jezer kanály pro přívod pitné vody, začaly se chovat ryby a skot. Nejvíce Filipa však proslavilo grandiózní kamenné stavitelství. Při budování kultovních staveb se nespolehal na vlastní zdroje, ale využíval i peníze vybrané po různých oblastech Rusi. Častokrát cestoval do Novgorodu a Moskvy, odkud přivedl zručné zedníky, kteří stáli za stavbou prvních monumentálních staveb.⁵⁵

⁵¹ БОГУСЛАВСКИЙ, Г.А. Острова Соловецкие. 3. Архангельск: Северо-Западное книжное издательство, 1978. Dostupné také z: http://www.rusarch.ru/boguslavsky_g1.htm

⁵² Соловецкий монастырь: история, основатели Соловецкой обители. *Правмир - Православие и Мир*. [online]. [cit. 30.01.2020]. Dostupné z: <https://www.pravmir.ru/istoriya-soloveckoj-obiteli/>

⁵³ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 93

⁵⁴ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 27

⁵⁵ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 79-80

Ještě nebyl dostaven **chrám Zesnutí přesvaté Bohorodice** (*Успенская церковь*) a Filip již zamýšlel další chrám, ještě více impozantní než ten první. Zejména pomoc cara pomohla vybudovat **chrám Proměnění Páně** (*Преображенский собор*). Byl postaven za 8 let (1558-1566) a stal se nejdůležitější stavbou komplexu a symbolem politické a duchovní autority monastýru. Tak jako chrám Zesnutí přesvaté Bohorodice byl umístěn na horním náměstí, ale byl přemístěn na jeho druhý konec. Tak byla zdůrazněna jeho důležitá role.⁵⁶

Zájem moskevské vlády o vytvoření vojensko-ekonomické základny na severních hranicích země přispěl k intenzivnímu rozvoji monastýru a širokému rozsahu stavebních prací.⁵⁷ Několik dní před vysvěcením chrámu Proměnění Páně, v létě 1566 roku, byl Filip jmenován moskevským metropolitou. Nicméně ani v Moskvě Filip na monastýr nezapomíná a nechává na ostrov zasílat ikony, stříbrné nádoby a také peníze. Po jeho smrti byly jeho ostatky přeneseny do monastýru, ale v polovině 17. století byly uloženy v moskevském Kremlu. Část ostatků je však uchována v chrámu Proměnění Páně. Žádný ruský monastýr nezažil takový rozmach stavbařských prací, jako tento. Značná finanční pomoc přicházela ze strany vládních kruhů, statkářů i prostého lidu. Největší zásluhy za významnou roli monastýru jsou však přikládány již zmíněnému Filipovi.

Kamennému **opevnění** předcházely dřevěné stěny. Podle popisů z roku 1570 zde existovaly pouze dvě vstupní brány, nyní jich existuje sedm. Stavba kamenného opevnění trvala 14 let a byla dokončena v roce 1582. Stěny hradeb jsou široké až 6 metrů, severní a jižní stěny dosahují výšky až 11 metrů, východní a západní až 7 metrů.⁵⁸ V roce 1602 byly vybudovány **kamenné chodby** spojující chrám Zesnutí přesvaté Bohorodice a chrám Proměnění Páně s ostatními budovami monastýru. Pro propojení staveb na velkém prostranství, stejně jako pro stavbu opevnění, byly ke stavbě použity velké valouny. Jenom horní části a galerie byly postaveny z cihel. Tyto ohromné průchody vyplňovaly také funkci pevnosti, zabezpečující celý komplex. Jejich autorem a také přímým účastníkem staveb byl solovecký mnich Trifon.⁵⁹ Obrovité valouny různých tvarů a barev dodávají budovám originální vzhled. Tyto kameny byly po mnoho let otesávány a vyhlazovány mořskou vodou a ledovcem a mají dobré nárazuvzdorné a konstrukční vlastnosti.⁶⁰

⁵⁶ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 81

⁵⁷ САВИЦКАЯ, О.Д. Архитектура Соловецкого монастыря. ЛИХАЧЕВ, Д.С. а О.Д. САВИЦКАЯ, и др. Архитектурно-художественные памятники Соловецких островов. Москва: Искусство, 1980. Dostupné také z: <http://www.rusarch.ru/savitskaya1.htm>

⁵⁸ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 88-89

⁵⁹ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 117-118

⁶⁰ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 110

Na konci 16. století se monastýr stává centrem obrany před častými zahraničními nájezdy. Například v roce 1571 k ostrovům připluly švédské lodě s plánem útoku. K tomu nakonec nedošlo, monastýr však musel podobným problémům čelit čím dál častěji, proto zde byla umístěna stálá vojenská posádka. V 17. století bylo opevnění vylepšeno, na zdech a věžích pevnosti bylo umístěno až 90 děl.⁶¹ Během Soloveckého povstání proti církevním reformám v letech 1668-1676 byl monastýr obléhán. V 17. století zde ale dochází k hospodářskému rozkvětu, roste politický vliv monastýru nejen na Severu, ale v celém státě. Byl jedním z největších výrobců soli v Rusku, těžila se zde železná ruda, mniši zde rybařili a pěstovali ovoce. Navštívil jej Petr I. (v letech 1694 a 1702) a také car Alexandr II (1858).⁶²

Od 16. století sloužil monastýr díky jeho odlehlé poloze jako **vězení**. roce 1903 zrušeno, ale jeho historie od roku 1920 pokračovala. Od té doby se na ostrovech rozkládal tábor nucených prací a monastýr byl oficiálně zrušen. V roce 1923 byl na území monastýru zřízen **Solovecký tábor zvláštního určení** (*Соловецкий лагерь особого назначения*, zkratka *СЛОИ*). Do tábora byli posíláni jak političtí odpůrci, esei, anarchisti, menševici, tak mnozí z řad duchovních jako kněží, arcibiskupové, metropolitě a další. V druhé polovině 30. let zde byli vězněni také vědci, emigranti a kulturní pracovníci. Mnozí z nich se z tábora nedostali živí a jsou pohřbeni v hromadných hrobech umístěných různě po ostrovech. V poslední době se seznamy uvězněných zabývá Solovecké muzeum.⁶³ Po dobu existence Soloveckého tábora zvláštního určení (1923-1933) zde zemřelo pravděpodobně 7,5 tisíc lidí a přes 3 tisíce vězňů bylo popraveno v rámci velkého teroru (1937-1938).⁶⁴

V noci z 25. na 26. května roku 1923 v komplexu vypukl **požár**. Škody utrpěl Chrám Zesnutí přesvaté Bohorodice, Nikolajevský chrám, zvonice s archivem a knihovnou. Chrám Proměnění Páně ohořel pouze z vnější strany, ale byla poškozena část ikon. Kvůli záchraně památek, byly některé ikony převezeny do muzeí v Moskvě a Archangelsku, většina z nich však zůstala na svém místě.⁶⁵

⁶¹ БОГУСЛАВСКИЙ, Г.А. Острова Соловецкие. 3. Архангельск: Северо-Западное книжное издательство, 1978. Dostupné také z: http://www.rusarch.ru/boguslavsky_g1.htm

⁶² Соловецкий монастырь: история, основатели Соловецкой обители. *Правмир - Православие и Мир*. [online]. [cit. 07.02.2020]. Dostupné z: <https://www.pravmir.ru/istoriya-soloveckoj-obiteli/>

⁶³ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 66

⁶⁴ Соловецкий лагерь особого назначения. *Википедия*. [online]. [cit. 01.02.2020]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Соловецкий_лагерь_особого_назначения

⁶⁵ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 162

V období Velké vlastenecké války byl v monastýru umístěn oddíl Severní flotily. Takzvaná „Соловецкая школа юнг“ připravovala pro frontu tisíce námořníků a specialistů v různých námořnických oblastech.

Od 60. let 20. století byly v monastýru zahájeny restaurátorské práce státními kulturními institucemi. Roku 1967 bylo vytvořeno Solovecké historicko-architektonické muzeum (*Соловецкий историко-архитектурный музей*), které bylo v roce 1974 změněno na **Solovecké státní historicko-architektonické a přírodní muzeum**.⁶⁶

V květnu roku 1990 byl jmenován předsedou nově zaregistrované pravoslavné náboženské obce kněz German. 25. října 1990 bylo schváleno dlouho očekávané obnovení monastýru Nejsvětějším synodem. 28. října zde byla po mnoholeté pauze sloužena bohoslužba.⁶⁷ V roce 1992 byl historicko-kulturní komplex Soloveckých ostrovů zapsán na Seznam světového dědictví UNESCO.⁶⁸

7.1.3 Architektura

Originalita a tradiční duch staveb v Soloveckém monastýru souvisí se vzdáleností ostrovů od uměleckých center a velkým množstvím profesionálních zedníků, kteří přebírali zkušenosti jeden od druhého. Podle písemných zdrojů jich zde působilo okolo třiceti a mnozí zedníci jako odměnu za jejich práci nedostávali peníze, ale jídlo a oděv.

Solovecký komplex se svými nevysokými domy, slepými uličkami, útulnými náměstíčky a úzkými chodbami ztělesňoval ideální obraz ruského monastýru. Solovecký monastýr byl také důležitým kulturním centrem. V chrámech a dalších komnatách se nacházely tisíce ikon, které byly často dováženy z Moskvy a Kostromy. Pracovali zde talentovaní ikonopisci z mnohých kulturních center Ruska. Stavitelství hodně záviselo na architektech z Novgorodu. Novgorodské stavební tradice spočívají v cihlových zdech, tloušťce a asymetrii svislých článků čelní fasády, střechy s velkým počtem štítů a zvonice na západní střeše. Stavitelé se spíše zaměřovali na praktičnost budovy než na její reprezentativní vzhled. Asymetrie fasád a nerovnosti na povrchu zdí jen přidávají na malebnosti, která budovám dodává vzhled vytvořený „od ruky.“⁶⁹

⁶⁶ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 66

⁶⁷ ОСИПЕНКО, Марина Васильевна. Соловецкая обитель: история и святыни: Книга паломника. Санкт-Петербург: Спасо-Преображенский Соловецкий ставропигиальный мужской монастырь, 2014. ISBN 978-5-91942-024-8. s. 386

⁶⁸ Соловецкий монастырь. *Википедия*. [online]. [cit. 26.02.2020]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Соловецкий_монастырь

⁶⁹ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 150

7.1.4 Stavby monastýru

Hradby monastýru obsahují 7 bran. Hlavními z nich je Svatá brána (*Святые ворота*), která vede skrz chrám Zvěstování (*Благовещенская церковь*).⁷⁰ Dříve existoval ještě jeden tajný průchod. Vedl přes budovu sušárny na nádvoří k mlýnu. Právě tímto průchodem vnikli v noci 22. ledna 1677 vojáci vévody Meščerinova, kteří obléhali monastýr a potlačili povstání, které trvalo 8 let. V 18. století byl tento vchod zazděn.

Během výstavby měly hradby šest věží, pět kulatých na rozích hradeb a jednu hranatou uprostřed západní stěny. Další dvě věže byly přistaveny v roce 1621, jedna u severovýchodního rohu, druhá u jihovýchodního. Stejně jako všechny brány má každá věž svůj název.

Na území monastýru se rozlišují čtyři plánovací komplexy: hlavní chrámový, okolní obdélník obytných a hospodářských budov, jižní nádvoří s mlýnem a bývalá věznice v severní části. Tyto komplexy se liší svým vzhledem, účelem, dobou vzniku a historickou hodnotou.⁷¹

Nejdůležitější stavby monastýru jsou uvedeny v následujícím textu.

Chrám Zesnutí přsvaté Bohorodice s jídelnou (*Успенский собор с трапезной*)

Stavba se vyznačuje zdrženlivostí architektonické kompozice, asymetrií a minimem dekorativních prvků.⁷² Hlavní částí chrámu Zesnutí přsvaté Bohorodice je dvoupatrová jídelna a Kelarská síň (*Келарская палата*) na severovýchodě. Z praktických důvodů byla dříve než chrám postavena jídelna. Pouze zde se mohlo sejít až 200 bratrů a být chráněno před požáry. Také se zde peklo a ukládaly se zde zásoby jídla. Velmi zajímavý je interiér jídelny. Se svou rozlohou téměř 500 m² byl největší v Kyjevské Rusi. Tato světlá a prostorná místnost, podepřená jediným sloupem, ve své době vyzývala velký obdiv. Mimo jiné sloužila jako místo pro konání schůzí. Vedlejší mnohem menší Kelarská síň sloužila jako úschovna nádobí a dalších věcí. Nacházely se zde horkovzdušné kanály, které vytápěly jak chrám, tak i jídelnu. Interiér chrámu je malý, jelikož se ve stěnách nacházely komory, ve kterých se uchovávaly cennosti.⁷³

⁷⁰ Соловецкий монастырь. *Википедия*. [online]. [cit. 25.02.2020]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Соловецкий_монастырь

⁷¹ БОГУСЛАВСКИЙ, Г.А. Острова Соловецкие. 3. Архангельск: Северо-Западное книжное издательство, 1978. Dostupné také z: http://www.rusarch.ru/boguslavsky_g1.htm

⁷² САВИЦКАЯ, О.Д. Архитектура Соловецкого монастыря. ЛИХАЧЕВ, Д.С. а О.Д. САВИЦКАЯ, и др. Архитектурно-художественные памятники Соловецких островов. Москва: Искусство, 1980. Dostupné také z: <http://www.rusarch.ru/savitskaya1.htm>

⁷³ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 80-81

Osobitostí tohoto chrámu je jeho rozdělení do pater. Nahoře se nachází klenutá místnost se dvěma oltárními stoly. První byl zasvěcen Janu Křtiteli a druhý Demetriu ze Soluně.⁷⁴

Na střeše chrámu se nachází tři kopule ve tvaru cibule pokryté šindelem. Chrám utrpěl značné škody při požárech v roce 1717, 1923 a 1932. V 70. a 80. letech restaurován do původní podoby.⁷⁵

Chrám Proměnění Páně (Преображенский собор)

Chrám disponuje celou řadou osobitostí, které jej vnáší mezi unikátní budovy staroruské architektury.⁷⁶ Interiér chrámu je zajímavý tím, že jeho klenby podírají dva pilíře namísto čtyř, což má za úkol optické přiblížení ikonostasu. Filip na výzdobě chrámů nešetřil, interiér byl bohatě vybaven, jak sám popisoval ve svých dokumentech.

V průběhu 17.-18. století byly součástí ikonostasu chrámu Proměnění Páně nejvýznamnější malby a některé z nich se nyní nachází v muzeích Moskvy, Petrohradu a Archangelska.

Po staletí byli podél stěn chrámu pohřbíváni důležití činitelé monastýru, igumeni, střadatelé apod. V roce 1602 byla u jeho západní strany vybudována knihovna, do které bylo již v té době uloženo 481 rukopisů.⁷⁷

Chrám je vybudován ve třech patrech. Ve spodním patře (подклеть) se nachází hroby a tloušťka stěn zde dosahuje až pěti metrů. Ve středním patře je hlavní část chrámu a dvě poboční oltární místnosti (придел), severní je zasvěcen svatému Zosimovi a Savvatimu, jižní archandělu Michaelovi. Ve třetím patře se nachází ještě čtyři oltární místnosti. Na stavbě se nachází čtyři cibulovité kopule. Centrální kopule je největší a je nad ostatními vyvýšena. Všechny tyto kopule jsou pokryté tradičním šindelem.⁷⁸

⁷⁴ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 81

⁷⁵ ОСИПЕНКО, Марина Васильевна. Соловецкая обитель: история и святыни: Книга паломника. Санкт-Петербург: Спасо-Преображенский Соловецкий ставропигиальный мужской монастырь, 2014. ISBN 978-5-91942-024-8. s. 407

⁷⁶ САВИЦКАЯ, О.Д. Архитектура Соловецкого монастыря. ЛИХАЧЕВ, Д.С. а О.Д. САВИЦКАЯ, и др. Архитектурно-художественные памятники Соловецких островов. Москва: Искусство, 1980. Dostupné také z: <http://www.rusarch.ru/savitskaya1.htm>

⁷⁷ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 90-105

⁷⁸ ОСИПЕНКО, Марина Васильевна. Соловецкая обитель: история и святыни: Книга паломника. Санкт-Петербург: Спасо-Преображенский Соловецкий ставропигиальный мужской монастырь, 2014. ISBN 978-5-91942-024-8. s. 420

Nikolajevský chrám (*Николаевская церковь*)

V roce 1577 byl hlavní komplex rozšířen o budovu Nikolajevského chrámu. Soudě podle několika popisů a obrazů to byl menší chrám s jednou hlavou. Nicméně původní stavba dlouho nevydržela a v roce 1830 byla rozebrána. Nová budova byla postavena o 4 roky později na základech té původní a byla razantně větších rozměrů. Architektura zahrnuje barokní, klasické a staroruské rysy. Interiér chrámu je velmi světlý a neobsahuje žádné sloupy.⁷⁹

Zvonice (*колокольня*)

Již na prvních vyobrazeních monastýru z 16. století se nachází mezi chrámem Zesnutí přesvaté Bohorodice a Nikolajevským chrámem dřevěná zvonice, která byla začátkem následujícího století nahrazena kamennou. Současná třípatrová zvonice byla postavena v letech 1776-1777 na jejích základech. Rysy novodobé architektury se nejvíce projeví na výzdobě fasád, ve které se neprojevovaly rysy západoevropského baroka.⁸⁰ Na konci 19. století se v jejích dvou patrech nacházelo 29 zvonů. Za sovětské éry byla na zvonici vyvěšena pěticípá hvězda, kterou odstranili v polovině 80. let.⁸¹

Mlýn (*мельница*)

Další stavbou komplexu je mlýn, který se nachází na jižním dvorku. Stavba současného kamenného mlýnu začala v roce 1601. Předcházela mu dřevěný mlýn, vybudovaný za Filipa, který shořel.

Dále se v komplexu monastýru nachází také zmíněný **chrám Zvěstování** (*церковь Благовещения*) (1596—1601) a **chrám Nejsvětější Trojice** (*Троицкая церковь*) (1856—1859).⁸²

⁷⁹ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 106-107

⁸⁰ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 158-159

⁸¹ ОСИПЕНКО, Марина Васильевна. Соловецкая обитель: история и святыни: Книга паломника. Санкт-Петербург: Спасо-Преображенский Соловецкий ставропигиальный мужской монастырь, 2014. ISBN 978-5-91942-024-8. s. 464

⁸² СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 165

Muzeum

Hlavní role muzea je udělena historii a restauračním pracím na Soloveckých ostrovech. Skromnější oddíl zaujímá malířství a dekorativní umění.⁸³

7.1.5 Památky mimo Solovecký monastýr

Existuje několik pousteven, které náleží monastýru, ale nachází se mimo jeho hlavní komplex a jsou rozptýleny po celých Soloveckých ostrovech.

Na velkém Soloveckém ostrově se nachází **poustevena Nanebevstoupení** (*Вознесенский скит*). Je postavena na druhém nejvyšším bodu ostrova. Od roku 1862 zde stojí chrám Nanebevstoupení Páně, který slouží zároveň jako maják. Za dob Soloveckého tábora zvláštního určení byla poustevena přeměněna na trestní izolátor, kam posílali vězně, kteří se pokusili o útěk nebo odmítali pracovat. Zde pak byli vězni mučeni a hromadně popraveni.⁸⁴

Na Anzerském ostrově se nachází **poustevena Ukřižování na Golgotě** (*Голгофо-Распятский скит*). Měl ji postavit lov Anzerský, kterému se v červnu roku 1712 zjevil nejprve Ctihodný Aleazar Anzerský a poté Bohorodice, která mu přikázala založit na kopci novou poustevenu, zasvěcenou ukřižování Ježíše Krista. Předpověděla také, že toto místo se stane druhou Golgotou a lidé zde budou trpět pro Krista. Tato proroctví se vyplnilo, když se z poustevny také stala pobočka Soloveckého tábora zvláštního určení. V období tyfu zde byla nemocnice, kde umíraly tisíce vězňů. Na úpatí hory se nachází masové hroby.⁸⁵

⁸³ СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994. ISBN 5-85255-644-0. s. 165

⁸⁴ ОСИПЕНКО, Марина Васильевна. Соловецкая обитель: история и святыни: Книга паломника. Санкт-Петербург: Спасо-Преображенский Соловецкий ставропигиальный мужской монастырь, 2014. ISBN 978-5-91942-024-8. s. 564

⁸⁵ ОСИПЕНКО, Марина Васильевна. Соловецкая обитель: история и святыни: Книга паломника. Санкт-Петербург: Спасо-Преображенский Соловецкий ставропигиальный мужской монастырь, 2014. ISBN 978-5-91942-024-8. s. 544

7.2 Kiži

Kižský pogost je architektonický komplex na ostrově Kiži, kde se také nachází skanzen. Samotný Kižský pogost se skládá ze čtyř památek: chrámu Proměnění Páně, chrámu Pokrovu Bohorodice, zvonice a dřevěné ohrady. Do objektů přilehlého skanzenu mimo to spadají další památky z oblasti Karélie.

V roce 1990 byl samotný Kižský pogost zařazen na seznam světového dědictví UNESCO. Na popud prezidenta Borise Jelcina byl celý skanzen zanesen do Státního seznamu zvláště cenných objektů kulturního dědictví národů Ruské federace.⁸⁶

7.2.1 Ostrov Kiži a historie pogostu

Kižský pogost se nachází na ostrově Kiži na Oněžském jezeře. Ostrov není velký, je 6 km dlouhý a asi kilometr široký. Rozprostírá se na něm bažinaté údolí a lesy zde skoro nejsou. Původ jeho názvu pochází od karelského slova „kižat“, což znamená hřiště. Zřejmě se na ostrově od pradávna scházeli obyvatelé k lidovým slavnostem s tancem a hrami.⁸⁷ Slovo pogost nejdříve znamenalo administrativně-územní jednotku, později se na těchto územích začaly budovat chrámy a hřbitovy. Díky tomu se vydělil užší význam slova.⁸⁸

Pohanské obřady začaly postupně mizet s přijetím křesťanství a začaly se zde budovat pravoslavné chrámy. První záznamy o chrámech zde pochází z roku 1568. V polovině 17. století „pogost Páně na jezeře Oněga“ zahrnoval 130 vesnic, jako například Sennaja Guba (Сенная губа) a Kosmozero (Космозеро). V 70. letech 19. století bylo na ostrově Kiži 13 vesnic, nicméně počátkem 20. století se jejich počet snižoval.

Ve dvacátých letech došlo k výzkumu a restaurování památek Kižského pogostu nařízeným státem. Úkolu se tehdy ujali nejvýznačnější odborníci té doby – akademik Igor Grabar a architekt restaurátor Petr Baranovskij.

Ve 40. letech, pod vedením Alexandra Opolovnikova byly zpevněny konstrukce chrámu Proměnění Páně a chrámu Pokrovu Bohorodice, bylo odstraněno prkenné obití vnějších zdí, byla vyměněna zničená šindelová krytina, obnovena výzdoba chrámu a uskutečněna částečná restaurace zvonice.⁸⁹

⁸⁶ Kižský pogost. *Wikipedie*. [online]. [cit. 02.03.2020]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ki%C5%B5esk%C3%BD_pogost

⁸⁷ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 78

⁸⁸ КРОХИН, В. А. а В. И. ПУЛЬКИН. Остров Кижи. Петрозаводск: Карельское книжное издательство, 1968. s. 7

⁸⁹ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 78-79

7.2.2 Skanzen

Skanzen na ostrově Kiži se začal vytvářet roku 1951, kdy byl z Velkého Klímeněckého ostrova převezen dům rolníka Oševněva, který se stal prvním exponátem. Na základě usnesení rady ministrů SSSR vznikl v roce 1966 Státní historicko-architektonická a etnografická rezervace Kiži – skanzen.

Expozice skanzenu se dělí na dvě skupiny. Do první skupiny patří rolnické domy, mlýny, sušárny, sýpky atd. Ke druhé skupině se řadí památky církevní architektury jako kostely, kaple, zvonice a podobně. Dále se památky skanzenu dělí podle způsobu prezentace. K nejpočetnější skupině se řadí památky, které byly na ostrov převezeny z různých částí Karélie, především ze Zaoněží. Včasným převozem byly zachráněny desítky památek. Další skupinou jsou památky, které jsou vystavovány na svých původních místech, což je především Kižský architektonický celek. Kromě nich se v okolních vesnicích na svých původních místech nachází kaple z 17.-19. století. Tyto budovy dostaly název „kižský náhrdelník“ a jsou pojaty do chráněného pásma skanzenu.

Hlavní expozice skanzenu se nachází na jižním cípu ostrova. Jsou zde vystaveny památky Kižského historického jádra a památky architektury oblasti Ruského Severu.

7.2.3 Kižské historické jádro

Podle pověstí byly první křesťanské chrámy na ostrově Kiži postaveny na jeho nejvyšším vrcholu, tedy konkrétně na Narjině hoře. Pověst z 17. století vypráví o zachránění obyvatel ostrova za nepřátelského vpádu v chrámu Proměnění Páně, který byl zřejmě jedním z předchůdců nynějšího chrámu. Bohužel se nezachovala ani jedna ze staveb na Narjině hoře. Později se chrámy začaly budovat na jižním cípu ostrova a v 18.-19. století zde vznikl architektonický celek Spasitelova Kižského pogostu.⁹⁰

Dřevěný komplex Kižského pogostu se skládá ze čtyř památek: chrámu Proměnění Páně, chrámu Pokrovu Bohorodice a zvonice. Tyto stavby se odlišují svými architektonickými formami a dobou výstavby.⁹¹

⁹⁰ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 79-83

⁹¹ КРОХИН, В. А. а В. И. ПУЛЬКИН. Остров Кижи. Петрозаводск: Карельское книжное издательство, 1968. s. 25

Chrám Proměnění Páně (Церковь Преображения Господня)

Nejproslulejší ze všech staveb historického jádra Kižského pogostu je chrám Proměnění Páně, který byl vytvořen v roce 1714.

Jedná se o letní chrám, tudíž byl využíván o křesťanských svátcích v době krátkého severského léta.⁹² Podle lidové legendy mistr, když dokončil stavbu chrámu, zahodil sekeru do jezera se slovy „nebyl, není a nebude chrám, jako tento.“

Tato stavba o výšce 37 metrů, délce 27 metrů a šířce 20,6 metrů byla vybudována na kamenném podkladu. Stabilita a odolnost tak vysoké budovy je zajištěna systémem pevných vazeb trámů.⁹³

Základy chrámu tvoří osmistěn, tedy osmiboká roubená stavba, což celou stavbu zpevňuje a dává stavitelům možnost vybudovat ji do značné výšky. K základnímu osmistěnu přiléhají po jeho stranách čtyři srubové přístavby. Mimo to, že doplňují opěrné části zdí také zvětšují použitelnou plochu kostela. Na západní straně budovy se nachází refektář a na východní straně malá oltářní přístavba. Na základním osmistěnu se pak nachází ještě dva, postupně se zmenšující osmiboké sruby. Všechny osmistěny a přístavby jsou sroubeny z borovice, která je velmi pevná a trvanlivá. Na stavbu chrámu se používaly stromy nejlepší kvality. Délka jednotlivých trámů dosahuje až 18 metrů.

Rozpor o počtu kupolí se vyskytuje dokonce i v literatuře věnované speciálně tomuto chrámu. Nicméně správný počet je 22. Věže chrámu jsou rozmístěny podle čtyřposchodového schématu. Na nejnižších stupních srubových přístaveb jsou umístěny čtyři cibulky. Na hořejších stupních stejných přístaveb jsou usazeny také čtyři kupole. Ve třetím patře je osm kupolí, na každé stěně základního osmistěnu. Ve čtvrtém patře se nachází čtyři kupole a uprostřed nich se výší největší kupole, která korunuje chrám. Poslední, dvacátá druhá kupole, zakončuje oltářní přístavek na západní straně chrámu. Kupole mají různou velikost a tvar.

Nosné části chrámu byly spojovány bez hřebíků. Při jeho budování také nebylo využito pily, trámy byly opracovávány pouze sekyrou. Bylo tak učiněno z toho důvodu, že při příčném osekávání dřeva se zacelují jeho póry a stávají se tak nepřístupné vlhkosti. Proto roubené budovy déle vydrží.⁹⁴

⁹² FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 87

⁹³ КРОХИН, В. А. а В. И. ПУЛЬКИН. Остров Кижи. Петрозаводск: Карельское книжное издательство, 1968. s. 30-31

⁹⁴ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 87-89

Střecha chrámu je pokrytá šindelem – dřevěnými taškami. Každá taková destička z osikového dřeva má vysekané výběžky, vytesané pouze obyčejnou tesařskou sekyrou. Šindele jsou skládány do řad, počínaje od zdola, přičemž každá následující řada překrývá spoje prkének předcházející řady. Při pokrývání kopulí byly využity destičky různých tvarů, přičemž nejdrobnější z nich byly použity pod základy křížů. Na kupolích a věžích chrámu Proměnění Páně bylo připevněno více než 30 000 kusů šindelů.

Osikové dřevo se pro vytváření šindele nevyužívalo náhodou. Jedná se o poddajné, dobře opracovatelné dřevo, které se na slunci a dešti nekrotí. Cibulky věží citlivě reagují na světlo a mají schopnost měnit barvu podle osvětlení. Někdy se stříbřitě lesknou, jindy odrážejí purpurové odlesky červánků.

Lidoví mistři dokázali dobře zabezpečit chrám před zhoubnými účinky vlhkosti pomocí mnoha opatření. Například okénka ve zdech vyplňují funkci ventilátorů a díky zvláštním přepadům je odváděna vlhkost, čímž je chráněna malba na nebi.

Hlavní ozdobou interiéru je velkolepý ikonostas. Největší pozornost si zaslouží ikony zařazené do jeho dolní řady, kde se zpravidla nachází obrazy svatých, nejvíce uctívaných v dané oblasti. Příkladem je ikona Život Zosima a Savvatije Soloveckých, která je umístěna v levém rohu ikonostasu. Svatý Zosima pocházel z vesnice Tolvuja (*Толвуя*), která se nachází nedaleko Kiži.

Jednou z nejstarších ikon je ikona Proměnění Páně. Existují domněnky, že pochází ze 17. století z nedochovaného chrámu Proměnění Páně. Barevně nejkrásnější je ikona s výjevem ze života Abrahama a Sary, patrně z přelomu 17. a 18. století. Chrátovou výzdobu doplňují dvě výplňové kresby z 18. století, osmiramenný kříž z roku 1737 a několik masivních dřevěných svícňů.

Chrám pokrovu Bohorodice (*Церковь Покрова Пресвятой Богородицы*)

Vznik tohoto chrámu je datován k roku 1764. Tentokrát se jedná o zimní chrám.

Budova má obdélníkový půdorys, v její východní části se nachází oltář, ve střední části chrátový prostor a v západní části zádveří a refektář. Jeho schodiště je zakončeno originální krytou vysutou plošinou. Projevují se zde postupy lidové architektury jako výzdoba vyřezávanými sloupy, přečnívajícími prkny a římsami. Chrám spočívá na kamenném základě a v jeho dolní části se nachází až dvoumetrový „podklet“.⁹⁵

⁹⁵ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 90-97

Budova představuje tradiční spojení „osmistěn na čtyřstěnu,“ přičemž je křížový osmistěn završen střechou s devíti báními. I u tohoto chrámu byla velmi dobře promyšlena otázka trvanlivosti stavby. Systém odvádění vody představuje například ozdobný pás na průčelí, který se přimyká k hranám osmistěnu a odvádí vodu. Střecha nad zádveřím a refektářem byla vyrobena bez použití hřebíků. Prkna byla vkládána do zvláštních žlabů. Tento způsob budování střech byl v Karélii velmi rozšířený, jelikož dovoluje snadné nahrazení zničených prken.

Vnitřní prostor chrámu je rozčleněn na enfilády, díky čemuž ikonostas přes široký portál ihned připoutá pozornost. Současný ikonostas byl obnoven při restaurování podle vzorů z 18. století. V jeho sváteční řadě se nachází příklady severské ikonopisné školy, a to například ikony Floros a Lauros nebo Zesnutí Matky Boží.⁹⁶

Zvonice (колокольня)

Na místě původní zchátralé zvonice vyrostla v roce 1874 nová. Obsahuje však rysy, které nejsou dřívější podobě vlastní, jako například neopodstatněné velké množství dveří. Přesto se zvonice stala nezbytnou součástí historického jádra.⁹⁷

Ohrada (ограда)

Původní ohrada pogostu se nedochovala. Současné dřevěné ohrazení bylo postaveno v roce 1959 při restauraci památek. Byla vytvořena po vzoru zachovalé ohrady Iljinského pogostu (*Ильинский Водлозерский погост*) v Karélii.⁹⁸

⁹⁶ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 97-98

⁹⁷ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 99-100

⁹⁸ КРОХИН, В. А. а В. И. ПУЛЬКИН. Остров Кижи. Петрозаводск: Карельское книжное издательство, 1968. s. 35

7.2.4 Náboženské stavby mimo Kižský pogost

Chrám Vzkříšení Lazara (*Церковь Воскрешения Лазаря*)

Předpokládaná doba založení tohoto chrámu se datuje k 14. století. Jeho stavba je spjata s budováním Muromského monastýru (*Муромский Успенский монастырь*) na jihovýchodním břehu Oněžského jezera a do skanzenu byl přemístěn v roce 1960.⁹⁹ Celková výška chrámu je 8,8 metrů. Jsou zde konstrukce typické pro ruské dřevěné stavebnictví, jako například úzká okna, která se zatahují dřevěnými okenicemi.¹⁰⁰ Nachází se v něm dvouřadý ikonostas, který tvoří jedinou ozdobu vnitřního chrámového prostoru. Původní sestava ikon se nedochovala, v 19. století byl ikonostas doplněn ikonami Obraz Spasitelovy hlavy z 16. století a Daniel Stylita z 17. století.¹⁰¹

Kaple Archanděla Michaela (*Часовня Михаила Архангела*)

Kaple z druhé poloviny 18. století byla do skanzenu přestěhována v roce 1961 a skládá se ze zádveří, refektáře a modlitebny (vlastní kaple). Zvonice kaple je postavena obvyklým způsobem „osmistěn na čtyřstěnu,“ stanová střecha je zakončena malou kupolí pokrytou šindelem. Refektář kaple je prostý, bez výrazného dekoru. Dochoval se zde dvouřadový ikonostas s ikonami z 18. století, který vytvořili místní malíři. Strop hlavního prostoru zdobí nebe, které tvoří středový obraz Kristovy tváře, ze kterého se rozbíhá dvanáct klínových ikon s postavami praotců.¹⁰²

Kaple Obrazu Spasitelovy hlavy (*Часовня Спаса Нерукотворного*)

Kaple z přelomu 17.-18. století byla vybudována na nejvyšším místě ostrova – Narjině hoře. Dvouřadý ikonostas z kaple je uložen v Petrozavodském muzeu výtvarných umění. V kapli se dochovalo malované nebe, jehož centrální kompozici tvoří novozákonní Trojice.¹⁰³

⁹⁹ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 103-104

¹⁰⁰ КРОХИН, В. А. а В. И. ПУЛЬКИН. Остров Кижи. Петрозаводск: Карельское книжное издательство, 1968. s. 36

¹⁰¹ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 103-104

¹⁰² FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 106-107

¹⁰³ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 128-129

Kaple zesnutí Bohorodice (*Часовня Успения Божией Матери*)

Stavba, o které jsme se již zmínili v šesté kapitole, pohází z 17.-18. století a vystavuje se na místě, kde byla postavena, ve vesnici Vasiljevo (*Васильево*). Kaple se opět skládá ze tří základních částí, tj. zádveří, refektář ukončený maličkou zvonící a vlastní kaple. Zádveří a refektář zastřešuje společná střecha sroubená bez jediného hřebíku. Malované nebe, jehož klenba je ozdobena rostlinným ornamentem, se skládá z šestnácti ikon z 18. století. V jeho středovém kruhu je zobrazen Bůh a vojsko nebeské.¹⁰⁴

Kaple Tří svatých (*Часовня Трёх святителей*)

Doba vzniku kaple je datována ke konci 18. století, do skanzenu byla přemístěna v roce 1961. Skládá se ze dvou srubů, které byly postaveny v různé době. Definitivní podobu získala na konci 19. století. Nejdříve byl vybudován srub se zvonící, později hlavní místnost kaple. Na základním čtyřstěnu základního srubu je upevněn vysoký osmistěn, ukončený stanovou střechou.¹⁰⁵

Téměř všechny kaple jsou postaveny ze dřeva borovice a osiky.

Mimo náboženské budovy se na území skanzenu nachází další budovy, jako větrný mlýn, vodní mlýn, dům rolníka Ščepina, dům rolníka Sergejeva, kovárna, dům rolníka Jelizarova, sýpka, dům rolníka Oševněva, patrová stodola, černá lázeň atd.¹⁰⁶

¹⁰⁴ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 133-134

¹⁰⁵ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 134-135

¹⁰⁶ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 105-129

7.2.5 Architektonický náhrdelník skanzenu

Do chráněného pásma skanzenu jsou zahrnuty také kaple, které se nachází mimo ostrov Kiži.

Kaple Zjevení Panny Marie (*Часовня Знамения Пресвятой Богородицы*)

Ve vesnici Korba (*Корба*) se nachází kaple Zjevení Panny Marie z 18. století. Kaple má tradiční kompozici, tedy zádveří, refektář a vlastní kapli. Uvnitř kaple se nachází dvouřadý ikonostas a osmidílné nebe.¹⁰⁷

Kaple Paraskevvy Pjatnice a Varlaama Chutynského (*Часовня Параскевы Пятницы и Варлаама Хутынского*)

Tato kaple z první poloviny 19. století je vystavována mezi smrky ve vesnici Podjelniky (*Подъельники*). Dekor budovy tvoří ozubené zakončení střechy, vyřezávané římsy a sloupky na zábradlí. Kaple je ohrazena balvany.¹⁰⁸

Kaple sv. Petra a Pavla (*Часовня Петра и Павла*)

Kaple sv. Petra a Pavla ve vesnici Volkostrov (*Волкостров*) pochází ze 17.-18. století. Osobitostí této kaple je galerie na její severní a jižní straně, které jsou ozdobeny figurálními motivy a bohatě vyřezávanými sloupy. V budově se dochovalo nebe s vyobrazením praotců a dvouřadý ikonostas.¹⁰⁹

Kaple Kirika a Ulity (*Часовня Кирика и Иулитты*)

Kaple z počátku 19. století stojí ve vesnici Vorobji (*Воробыи*) a disponuje minimem dekorativních prvků. Stavba je rozdělena na dvě části, v první části se nachází vlastní kaple, ve druhé části zádveří, refektář a schodiště do zvonice. Střecha kaple je sroubena bez hřebíků.¹¹⁰

¹⁰⁷ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 136-137

¹⁰⁸ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 137-140

¹⁰⁹ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 140-142

¹¹⁰ FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. s. 142

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce byla analýza pravoslavných svatyní na území Ruského Severu, hlubší pohled na jejich historii, vývoj a současnou situaci.

V první kapitole jsme zjistili, že Ruský Sever není území, které má přesně stanovenou definici. Jedná se o kulturně-historickou oblast, která zahrnuje například Karelskou republiku, Archangelskou oblast, republiku Komi a Vologodskou oblast. Ruský Sever je území s velkým počtem tradičních kulturních památek, některé z nich jsou zapsány na Seznam světového dědictví UNESCO. Největším fenoménem této oblasti je tradiční dřevěná chrámová architektura.

Ve druhé kapitole jsme se zaměřili na počátky pravoslaví na území Ruského Severu a na to, jak byly spojeny s misionářskou činností a stavbou monastýrů, které zpočátku zajišťovaly životaschopnost oblasti, ve které se nacházely. Postupně pak monastýry získávaly politickou moc, byly centry kultury a vzdělání.

Ve třetí kapitole jsme se zabývali obecně pravoslavným chrámem, krátce jeho historií a vývojem. Popsali jsme tři hlavní části chrámu, zaměřili se na vnitřní strukturu chrámu. Ikonostas, který se ve chrámu objevil v 16. století dodržuje přísná pravidla při rozmisťování ikon, která jsme také popsali. Dále jsme se zabývali kopulemi chrámů, symbolikou jejich počtu, tvarem a barvami. Na konci kapitoly jsme si vyjmenovali formy pravoslavných křížů.

Ve čtvrté kapitole jsme se soustředili na tradiční dřevěný severuský chrám. Ten byl kvůli estetice stavěn do výšky. Kromě toho, že byl celý dřevěný, byl originální tím, že jeho kopule byly pokryty šindelem a uvnitř chrámu se nacházel malovaný strop zvaný nebe. Uvedli jsme si čtyři typy severoruských svatyní.

V páté kapitole jsme stručně popsali historii tradiční dřevěné architektury Ruského Severu, přičemž jsme se zabývali zejména náboženskými stavbami. Zjistili jsme, že k dochování památek došlo zejména kvůli tomu, že se tato oblast vyhnula zrušení Mongoly a Tatary. Nicméně díky tomu, že dřevo není tak odolný materiál jako kámen, se dochovala pouze hrstka chrámů vytvořených do 16. století. Nastínili jsme vývoj chrámů v průběhu století a na konci kapitoly se zaměřili na jejich špatnou situaci ve 20. století.

Šestá kapitola se soustředila na současný neblahý stav dřevěných svatyní Severu, které každým rokem chátrají. Jejich záchranou se zabývá například projekt „Общее Дело“ a dobročinná nadace „Вереница“. Uvedli jsme zde několik příkladů dochovaných chrámů a jejich restaurování. Nicméně počet objektů, které byly restaurovány z federálního rozpočtu je velmi nízký. Často při opravách chrámy utrpí škody nebo se restaurace pravděpodobně nedočkají. Naštěstí se do jejich záchran zapojují dobrovolníci.

Sedmá kapitola se dělila na dvě podkapitoly. První z nich se zabývala zástupcem monastýrů na Ruském Severu, druhá podkapitola popisovala dřevěné svatyně v nejznámějším severuském skanzenu.

V podkapitole Solovecký monastýr jsme se soustředili na jeho historii a zaměřili se na výstavbu jednotlivých objektů. Popsali jsme jeho důležitý hospodářský a kulturní význam a to, jak po staletí sloužil jako centrum obrany a jako vězení. K obnovení náboženského života v monastýru došlo v roce 1990, v roce 1992 byl zapsán na Seznam světového dědictví UNESCO. Blíže jsme se zaměřili na nejdůležitější objekty na území monastýru, především na chrám Zesnutí Přesvaté Bohorodice, chrám Proměnění Páně Nikolajevský chrám.

Podkapitola Kiži byla zaměřena na Kižský pogost a jeho přílehlý skanzen. Popsali jsme historii pogostu a skanzenu, který se zde začal vytvářet roku 1951, po převezení prvního exponátu, domu rolníka Oševněva. Ten je součástí skupiny nenáboženských objektů skanzenu. Druhé dělení tvoří skupina objektů, která byla do skanzenu převezena a skupina památek, které stojí na svém původním místě. Zaměřili jsme se na Kižské historické jádro, které představuje nejdůležitější a nejznámější stavby, tedy chrám Proměnění Páně, chrám Pokrovu Bohorodice zvonici. Ke konci hlavní části práce jsme se krátce zabývali náboženskými stavbami mimo Kižský pogost a architektonickým náhrdelníkem skanzenu.

Příloha této práce obsahuje slovník a výklad pojmů, spojených s tématem náboženských staveb a náboženskou tematikou, především termíny, které se nacházejí v této bakalářské práci. Ve druhé části přílohy se nachází doplňující fotografie k tématu.

РЕЗЮМЕ

Данная бакалаврская работа называется «Православные святыни Русского Севера: история и настоящее». Целью работы явилось изучение и анализ святынь на территории Русского Севера, со сосредоточением на их историю, развитие в течении веков, и их настоящее состояние.

Работа разделена на теоретическую и практическую часть. В теоретической части работы уделено внимание общей характеристике православных храмов, северорусских храмов, их истории и настоящему. В практической части рассматриваются два главных храмовых комплекса – Соловецкий монастырь и Кижский. Работа делится на 7 глав.

Первая глава посвящена Русскому Северу. Это область на севере Европейской части России, которая не имеет устоявшихся границ. В настоящее время его территория обычно включает Республику Карелия, Архангельскую область, Республику Коми, Ненецкий автономный округ и Вологодскую область. Русской Север – область с огромным количеством сохранившихся памятников культурного наследия традиционной архитектуры. Возможно, самым важным феноменом является деревянная архитектура, которая известна во всем мире. Важную роль здесь играли монастыри, которые являлись хозяйственными и культурными центрами. На этой территории находится несколько памятников, внесенных в Список мирового наследия ЮНЕСКО.

Вторая глава описывает распространение православной веры на Русском Севере и начало строения монастырей и храмов. Распространение православия начиналось с монашеской миссионерской деятельности, то есть со строительства монастырей. Более активно миссионерская деятельность стала проводиться в конце XIV века. В XV-XVII веках монастыри на Севере принимали более активное участие в политической жизни. Так как в храмы монастырей приходили крестьяне из окрестных деревень, игумены обителей решили строить и отдельно стоящие церкви на своих землях.

Третья глава даёт описание православного храма и его частей. В начале христиане строили храмы по византийским образцам, однако, практически сразу начались появляться отклонения. Параллельно на Севере возникают деревянные строения. Православный храм разделён на три части: притвор, средняя часть и алтарь. Притвор всегда находится на западной стороне храма. Средняя часть включает такие части, как амвон, солея или клирос. Она отделяется от алтаря иконостасом, в котором находятся царские врата и диаконские двери. Иконостас соблюдает строгие правила при размещении икон. Далее в главе анализируются купола храмов. Число куполов имеет особую символику, например один купол представляет Христа, три купола обозначают Святую Троицу. Купола православных храмов имеют различные формы: сферическая форма, форма луковицы, шлемовидная форма или

шатёр. Каждая форма опять имеет определённую символику, так же, как и цвет купола. В конце главы описаны виды крестов.

В четвёртой главе анализируются традиционные деревянные храмы Севера. Структура этих храмов в общем сходна со структурой каменных храмов, но существуют здесь и особенности. Первой из них является лемех, которым покрываются купола. Второй особенностью является небо. Это потолок в храме, который напоминает солнце и содержит цветные рисунки святых. Небо также служит для визуального увеличения пространства и сохранения тепла. Есть четыре типа северорусских храмов. Клетские храмы самые древние. Они простые и у них в основании клеть. Вторая группа – круглые храмы, которые более вместительные и величественные. Третья группа – крещатые храмы. Они очень редкие и с высоты птичьего полета выглядят как крест. В отдельную группу входят часовни, которые строились вблизи деревни, потому что до храма из дальних деревень порой бывало трудно добраться.

В пятой главе речь идёт об истории деревянного зодчества Севера, в частности, об религиозных постройках. Так как дерево было первым и долго единственным строительным материалом на Русском Севере, крестьяне из него строили первые святыни. Однако дерево не выдержит столько, сколько камень и является легко воспламеняющимся, именно поэтому множество храмов до наших дней не сохранилось. Но сохранению памятников помог факт, что эта область избежала уничтожения Монголо-татарского нашествия в XIII-XV веках. До этого периода существует немного источников об деревянной архитектуре. В XIX веке деревянные святыни воспринимаются как образцы собственно русской архитектуры, поэтому пути исследователей направляются на Русский Север. Но уже тогда путешественники описывают гибель старинных храмов. В XX веке происходит массовое уничтожение храмов, большинство объектов было исключено из полномочия церковных организаций, их использовали как склады и хозяйственные здания. В 60 годах начинается движение в защиту и реставрацию этих объектов, хотя на протяжении XIX-XX веков около двух третей храмов исчезло.

В шестой главе внимание уделяется современной ситуации защиты и возрождения деревянных храмов. Тысячи святынь брошены на произвол судьбы, в условиях сурового климата они постепенно исчезают. Их защитой и реставрацией занимается несколько организаций, например «Общее Дело: Возрождение деревянных храмов Севера». Проект существует с 2006 года, и он поддержан Русской православной церковью. Его участники провели реконструкцию 153 объектов. Особенно совершают противоаварийные работы: ремонт кровли, смена сгнивших частей. В этой главе также внимание уделяется конкретным святыням и их реставрации. Самым старым храмом считается церковь Ризоположения из села Бородава, которая сегодня находится на территории Кирилло-Белозерского монастыря. В главе упоминается также Успенская часовня в деревне Васильево, ансамбль Почезерского погоста, Никольская часовня в деревне Вершинино, Успенская церковь из села Курицко, Музей народного деревянного зодчества

«Витославлицы», и восстановительные работы, которые были произведены на этих зданиях. Иногда вследствие некачественной реставрации постройкам наносится ущерб. Примером такой ситуации являются работы на Варваринской церкви из села Яндомозеро, Ильинской часовни в деревне Лазарево и Ильинской церкви в городе Белозерске. Количество святынь, которые могут быть восстановлены из федерального бюджета, ограниченное, потому что и них нет статуса объекта культурного наследия.

Однако в сохранении храмов и часовен участвуют местные жители и энтузиасты из крупных городов, которые иногда выполняют аварийный ремонт, продолжая тем самым жизнь постройки.

В седьмой главе анализируются наиболее известные храмовые комплексы Севера. Так как очень важную роль для развития Русского Севера играли монастыри, в первой части седьмой главы осуществляется анализ всемирно известного Соловецкого монастыря, внесенного в Список мирового культурного наследия ЮНЕСКО. И потому, что деревянная архитектура Севера является жемчужиной русского православного наследия, поэтому вторая часть главы посвящена храмовому комплексу на острове Кижь, который содержит большое количество традиционных деревянных построек.

Соловецкий монастырь расположен на Соловецких островах в Белом море. Этот архипелаг состоит из шести островов: Анзерский остров, Большая Муксалма, Малая Муксалма, Большой Заяцкий остров, Малый Заяцкий остров и самый большой Соловецкий остров, на котором расположен монастырь. Это был важный экономический и культурный центр всего Севера.

Основателями монастыря считаются монахи Герман и Зосима, которые прибыли на остров в 1429 году и после смерти были объявлены святыми. Сначала был монастырь деревянный и много не отличался от других монастырей. Почти весь сгорел в 1485 и 1538 годах. Перед началом каменного строительства находились на его территории три деревянных храма: Успенская церковь, Преображенский собор и Николаевская церковь, в которых находилось около 300 икон и других ценностей. Через несколько лет храмы становились каменными. Большое развитие происходит в 16 веке, во время игумена Филипа, который для развития монастыря получил деньги от царя и позднее стал Московским митрополитом. Каменному укреплению предшествовало деревянное, которое было заменено в 1570 году. Стены укрепления достигают высоты 100 метров и ширины 6 метров. В 1602 году были построены каменные коридоры, которые соединяют Успенскую церковь и Преображенский храм. Для строения коридоров и укрепления были использованы валуны, огромные камни, выглаженные ледником и морской водой. В конце XVI века монастырь становится центром обороны от частых нападений, особенно Шведов. В XVII веке укрепления монастыря были улучшены, на стенах и башнях крепости было размещено до 90 пушек. Монастырь во время Соловецкого восстания в 1668-1676 годах осаждали. Однако в XVII веке происходит его хозяйственный расцвет и растёт его

политическое влияние. Монастырь был одним из крупнейших производителей соли в России, здесь также добывали железную руду. Дважды его посетил царь Пётр I. С XVI века монастырь также служил политической и церковной тюрьмой, которую упразднили в 1902 году. В 1920 году на территории монастыря располагается лагерь принудительных работ, и в 1923 году был учреждён «Соловецкий лагерь особого назначения» (СЛОН), преобразованный позднее в 1937 году в «Соловецкую тюрьму особого назначения» (СТОН). В лагерь отправляли интеллигенцию, эсеров, анархистов, духовенство и многих других. Тысячи людей, умерших в лагере, похоронены в массовых могилах, расположенных по островам. Монастырь также пострадал от пожара в 1923 году. В период Великой Отечественной войны базировался в монастыре отряд Северного флота. Здесь находилась так называемая «Соловецкая школа юнг», которая готовила для фронта тысячи моряков и специалистов в различных морских областях. Монашеская жизнь была возобновлена Священным Синодом 25 октября 1990 года. В 1992 году комплекс памятников Соловецкого музея-заповедника был внесён в список Всемирного наследия ЮНЕСКО.

Оригинальность архитектуры Соловецкого монастыря связана с удаленностью островов от культурных центров. Строители более сосредоточились на практичности здания, а не на его эстетике. Множество из них были выходцами из Великого Новгорода и соблюдали традиции новгородского строительства, как например широкие кирпичные стены, асимметрия фасадов и неровности стен. Монастырский комплекс с его невысокими домами, тупиками, уютными площадями и узкими коридорами представлял собой идеальный образ русского монастыря. Во стенах монастыря находится 7 ворот. Основными из них являются Святые ворота, которые ведут сквозь Благовещенскую церковь. Раньше существовал еще один секретный проход в монастырь. Он вёл через здание сушилки во дворе к мельнице. Именно через этот проход вошли в ночь на 22 январь 1677 года солдаты воеводы Мещеринова, которые осадили монастырь и подавили восстание, которое длилось 8 лет. На территории монастыря находятся четыре комплекса: центральный храмовый комплекс, жилые и хозяйственные постройки, южный двор с мельницей и бывшая монастырская тюрьма. Эти комплексы различны по своему внешнему облику, назначению и по времени своего создания.

Ансамбль Успенского собора с трапезной представляет собой старейший каменный объект монастыря. Храм и трапезную было возможно отопить благодаря остроумной системе. Площадь трапезной состоит почти 500 м² и её поддерживает только одна колонна.

На протяжении веков вдоль стен Преображенского храма были похоронены важные деятели монастыря и игумены. В 1602 году у западной стороны храма была построена библиотека, в которой уже в это время хранилось 481 рукописей.

Новое здание Николаевской церкви было построено в 1834 году на фундаменте старого здания, и было значительно больших размеров. Архитектура этого храма включает в себя барочные, классические и старорусские черты. Другие объекты на территории монастыря – церковь Благовещения, Троицкая церковь, колокольня и мельница.

Есть несколько скитов, принадлежащих монастырю, но они расположены за пределами его основного комплекса и разбросаны по всем Соловецким островам. Это, например, Вознесенский скит и Голгофо-Распятский скит.

Во второй части седьмой главы описывается храмовый комплекс Кижского погоста. Кижский погост состоит из четырёх памятников: Церкви Преображения Господня, Церкви Покрова Пресвятой Богородицы, колокольни и деревянного ограждения. К объектам прилегающего музея под открытым небом за пределами этого относятся другие памятники из области Карелии.

Музей-заповедник начал формироваться в 1951 году, когда на остров Кижский был перевезён дом крестьянина Ошевнева, ставший первым экспонатом. По приказу Совета министров СССР в 1966 году возник Государственный историко-архитектурный и этнографический музей-заповедник Кижского погоста.

Экспозиция музея-заповедника делится на две группы. К первой группе относятся крестьянские дома, мельницы, сушилки и другие. Ко второй группе относятся памятники церковной архитектуры как церкви, часовни, колокольни и тому подобное. Кроме того, памятники под открытым небом делятся по способу презентации. К самой многочисленной группе относятся памятники, которые были перевезены на остров из разных частей Карелии. Другая группа — это памятники, которые выставляются на их первоначальных пространствах, в основном архитектурный ансамбль Кижского погоста. Помимо них находятся в окрестных деревнях остаются на своих первоначальных местах часовни XVII-XIX века.

Деревянный комплекс Кижского погоста состоит из трех достопримечательностей: церкви Преображения Господня, церкви Покрова Богородицы, колокольни и ограды. Эти здания отличаются своими архитектурными формами и годами строительства. Наиболее известной постройкой из всех объектов исторического ядра Кижского погоста является церковь Преображения Господня, которая была создана в 1714 году. Это летний храм с высотой 37 метров, длиной 27 метров и шириной 20,6 метров. Количество куполов – 22. На западной стороне здания есть трапезная, а на восточной стороне находится небольшая алтарная пристройка. На базовом восьмиугольнике есть еще два, постепенно уменьшающихся восьмиугольных бревенчатых сруба. Несущие части храма соединялись без гвоздей. Главным украшением интерьера храма является великолепный иконостас, в котором находится икона Зосимы и Савватия Соловецких. Вторым храмом погоста является церковь Покрова Пресвятой Богородицы, создание которого датируется 1764 годом. Здание имеет основание в форме прямоугольника и в его нижней части находится двухметровый подклет.

Современный иконостас был восстановлен во время реставрации по образцам XVIII века. На месте первоначальной ветхой колокольни выросла новая настоящая постройка в 1874 году. Также не сохранилась первоначальная деревянная ограда и новая ограда была построена в 1959 году по образцу сохранившегося ограждения Ильинского погоста в Карелии.

Церковные постройки за пределами Кижского погоста представляют церковь Воскрешения Лазаря, часовня Михаила Архангела, часовня Спаса Нерукотворного, часовня Трёх святителей. Кроме культовых зданий на территории музея-заповедника находятся еще другие здания: ветряная мельница, водяная мельница, дома крестьян, кузница, амбар, двухъярусный сарай, черная баня и так далее. В охраняемую зону музея-заповедника входят также некоторые часовни, которые расположены вне острова Кижы. Речь идёт о часовне Знамения Пресвятой Богородицы, часовни Параскевы Пятницы и Варлаама Хутынского, часовне Петра и Павла и часовня Кирика и Иулиты.

Приложение этой работы включает в себя словарь и толкование терминов, связанных с темой культовых православных зданий и религиозной тематикой, в основном термины, которые используются в этой бакалаврской работе. Во второй части приложения представлены дополнительные фотографии и иллюстрации.

BIBLIOGRAFIE

Použitá literatura

ARKIN, David Jefimovič. Ruská architektura v minulosti a v přítomnosti. Praha: Orbis, 1946, 52 s.

FROLOV, Aleksandr I. Petrozavodsk a Kiži: Průvodce. Moskva: Raduga, 1983. 167 s.

STĚPANOVÁ, Ludmila a Zdeňka VYCHODILOVÁ. Reálie ruské pravoslavné církve. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, 91 s. ISBN 8024406586.

UVAROV-SKITALEC, Stepan Nikitič. Krátká historie ruského umění od 11.-20. století a průvodce po výstavě lidového přenosného chrámu St. Uvarova (Skitalce). Praha: Stepan Nikolajevič Uvarov, 1922.

VYCHODILOVÁ, Zdeňka. Několik poznámek k překladu religiózní literatury. Rossica Ostraviensia: Lingua rossica in sphaera mercaturae. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996, s. 247-251. ISBN 80-7042-456-7.

БОГУСЛАВСКИЙ, Г.А. Острова Соловецкие. 3. Архангельск: Северо-Западное книжное издательство, 1978, 172 s.

БОДЭ, Андрей Борисович. Деревянное зодчество Русского Севера: Архитектурная сокровищница Поонежья: Архитектурная сокровищница Поонежья. 2. Москва: КомКнига, 2009. ISBN 978-5-484-01067-7

ГАБЕ, Р. М. Карельское деревянное зодчество. Москва: Государственное архитектурное издательство Академии архитектуры СССР, 1941, 213 s.

ДАНИЛОВА, Л. В. История северного крестьянства: Крестьянство Европейского Севера в период феодализма. 1. Архангельск: Северо-западное книжное издательство, 1984. 431 s.

КРОХИН, В. А. а В. И. ПУЛЬКИН. Остров Кижи. Петрозаводск: Карельское книжное издательство, 1968, 69 s.

МИЛЬЧИК, М.И. а Ю.С. УШАКОВ. Деревянная архитектура русского Севера.: Страницы истории. Ленинград: Стройиздат, 1981.

ОСИПЕНКО, Марина Васильевна. Соловецкая обитель: история и святыни: Книга паломника. Санкт-Петербург: Спасо-Преображенский Соловецкий ставропигиальный мужской монастырь, 2014. ISBN 978-5-91942-024-8

САВИЦКАЯ, О.Д. Архитектура Соловецкого монастыря. ЛИХАЧЕВ, Д.С. а О.Д. САВИЦКАЯ, и др. Архитектурно-художественные памятники Соловецких островов. Москва: Искусство, 1980.

СКОПИН, Владимир В. а . Соловки: история, архитектура, природа. Москва: Терра, 1994, 368 s. ISBN 5-85255-644-0.

ХРОПОВ, Александр Г. а Татьяна В. БУРДАКОВА. Русский Север: Путеводитель. Вокруг света, 2006, 184 с. ISBN 5-98652-016-5.

Internetové zdroje

Dvanáct velkých svátků. *Wikipedie*. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Dvan%C3%A1ct_velk%C3%BDch_sv%C3%A1tk%C5%AF

Kišský pogost. *Wikipedie* [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ki%C5%BEsk%C3%BD_pogost

Seznam světového dědictví v Evropě: Německo až Rusko. *Wikipedie*. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_svetoveho_dedictvi_v_Evrop%C4%9B:_N%C4%9Bmecko_a%C5%97_Rusko

Архитектурная символика храмов. *Храм Петра и Павла в Ясенево* [online]. Dostupné z: <http://optina-msk.ru/kateh/o-khrame-s-lyubovyu/dom-bozhij/895-arkhitekturnaya-simvolika-khramov?showall=1&limitstart=>

Атлантида Русского Севера / 1080p - YouTube. YouTube [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=zHlrWD0QcDA>

БОКАРЕВ, Александр. Деревянные храмы Русского Севера в начале XXI века. *Хранители наследия* [online]. Dostupné z: <http://hraniteli-nasledia.com/articles/nasledie-rossii/derevyannye-khramy-russkogo-severa-v-nachale-xxi-veka/>

Деревянная архитектура. *Magisteria* [online]. Dostupné z: https://magisteria.ru/old_russian_architecture/russian-wooden-churches
Деревянная церковная архитектура. *Православная Энциклопедия под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла* [online]. Dostupné z: <http://www.pravenc.ru/text/171732.html>

Как уникальный деревянный храм в Кондопоге, переживший ливонцев, финнов и большевиков, погиб в наши дни. *Культурология*. [online]. Dostupné z: <https://kulturologia.ru/blogs/110818/40079/>

О проекте. *Общее Дело. Возрождение деревянных храмов Севера* [online]. Dostupné z: <https://obsheedelo.ru/about/>

Они принесли православие на Север: История: 69-я параллель: Lenta.ru. *Lenta.ru - Новости России и мира сегодня* [online]. Dostupné z: <https://lenta.ru/articles/2018/09/10/north/>

Покосившиеся, но не сломленные. *Православие.Ru* [online]. Dostupné z: <https://pravoslavie.ru/82492.html>

Православные праздники: календарь церковных праздников и постов на 2020 год. *Календарь событий 2020 - праздники, именины, дни городов, памятные даты и производственные календари*. [online]. Dostupné z: <https://www.calend.ru/holidays/orthodox/>

Русский Север. *Википедия*. [online]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Русский_Север

Соловецкие острова. *Википедия*. [online]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Соловецкие_острова

Соловецкие острова. *Православная Жизнь*. [online]. Dostupné z: <https://pravlife.org/ru/content/soloveckie-ostrova>

Соловецкий лагерь особого назначения. *Википедия* [online]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Соловецкий_лагерь_особого_назначения

Соловецкий монастырь. *Википедия* [online]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Соловецкий_монастырь

Соловецкий монастырь: история, основатели Соловецкой обители. *Правмир - Православие и Мир* [online]. Dostupné z: <https://www.pravmir.ru/istoriya-soloveckoj-obiteli/>

Тайны Заволочья - Православный журнал "Фома". *Православный журнал "Фома" - Православный журнал* [online]. Dostupné z: <https://foma.ru/taynyi-zavolochya.html>

Храмы: шатровые, деревянные и... исчезающие. *Православие.Ru* [online]. Dostupné z: <https://pravoslavie.ru/87189.html>

Что такое «небеса»? . *Православный журнал "Фома"*. [online]. Dostupné z: <https://foma.ru/chto-takoe-nebesa.html>

Obrázky v příloze

Архитектурная символика храмов. *Храм Петра и Павла в Ясенево* [online]. Dostupné z: <http://optina-msk.ru/kateh/o-khrame-s-lyubovyu/dom-bozhij/895-arkhitekturnaya-simvolika-khramov?showall=1&limitstart=>

Вершинино. Часовня Николая Чудотворца. *Народный каталог православной архитектуры* [online]. Dostupné z: <https://sobory.ru/article/?object=00295>

Деревня Лазарево. Ильинская часовня 16 века. Сегозерье. Карелия. *Приключения в Карелии* [online]. Dostupné z: http://tourism.karelia.ru/useful/hramy_karelii/lazarevo.html

Зачем в храме нужны иконостас и завеса над Царскими вратами? *Православная Жизнь* [online]. Dostupné z: <https://pravlife.org/ru/content/zachem-v-hrame-nuzhny-ikonostas-i-zavesa-nad-carskimi-vratami>

Как уникальный деревянный храм в Кондопоге, переживший ливонцев, финнов и большевиков, погиб в наши дни. *Культурология* [online]. Dostupné z: <https://kulturologia.ru/blogs/110818/40079/>

Кровля из лемеха - традиции русского зодчества. *Эко-структура. Строительство из натуральных материалов*. [online]. Dostupné z: <https://eco-strukture.ru/krovli-i-fasady-iz-dereva/137-lemeh>

Небо (архитектура). *Википедия* [online]. Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/Небо_\(архитектура\)](https://ru.wikipedia.org/Небо_(архитектура))

Соловецкий монастырь: история, описание, фото. Достопримечательности Африки, Азии, Европы, Америки, Австралии [online]. Copyright © 2010 [cit. 25.04.2020]. Dostupné z: <https://putidorogi-nn.ru/evropa/694-solovetskij-monastyr>

Соловки — храмы и строения на территории Соловецкого монастыря. Соловецкая крепость. Соловки памятники ЮНЕСКО.. Соловки — Соловецкий монастырь – Соловецкие острова [online]. Dostupné z: <http://solovki-monastyr.ru/abbey/development/>

Церковь Ризоположения. *Кирилло-Белозерский монастырь. Главная страница* [online]. Dostupné z: <http://kirillov-monastyr.ru/architecture/5/65/>

Slovníky

NAJBRT, Václav. Rusko-český slovník. V Uh. Hradišti: A. Kiesswetter, 1938.

Rusko-český slovník | Lingea. Slovníky Lingea | On-line slovníky, překlady, gramatiky a konverzace | *Lingea* [online]. Copyright © Lingea s.r.o., 2017. Dostupné z: <https://slovníky.lingea.cz/rusko-cesky>

Rusko český, Česko ruský slovník | Ruština – Seznam Slovník. *Seznam Slovník* [online]. Copyright © 1996. Dostupné z: <https://slovník.seznam.cz/preklad/rusky/?sqld=&thru=&aq=>

Zdroje pro výklad termínů v příloze č. II

STĚPANOVÁ, Ludmila a Zdeňka VYCHODILOVÁ. Reálie ruské pravoslavné církve. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, 91 s. ISBN 8024406586.

Архитектурная символика храмов. *Храм Петра и Павла в Ясенево* [online]. Dostupné z: <http://optina-msk.ru/kateh/o-khrame-s-lyubovyu/dom-bozhij/895-arkhitekturnaya-simvolika-khramov?showall=1&limitstart=>

Википедия — свободная энциклопедия. [online]. Dostupné z: <https://ru.wikipedia.org/>

Православная Энциклопедия под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла (электронная версия). [online]. Dostupné z: <http://www.pravenc.ru/>

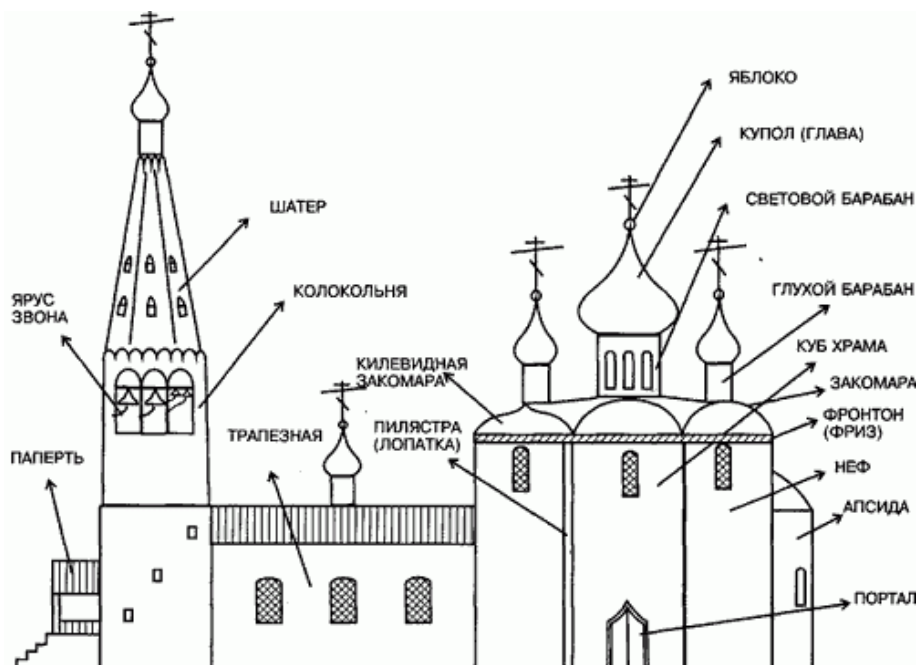
SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. I – Fotografie a obrázky k textu

Příloha č. II – Pojmy spojené s pravoslavnou církví a jejími stavbami

Пříloha č. I – Fotografie a obrázky k тексту

1. Структура храма¹¹¹

2. Иконостас¹¹²

¹¹¹ Архитектурная символика храмов. Храм Петра и Павла в Ясенево [online]. [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: <http://optina-msk.ru/kateh/o-khrame-s-lyubovyu/dom-bozhij/895-arkhitekturnaya-simvolika-khramov?showall=1&limitstart=>

¹¹² Зачем в храме нужны иконостас и завеса над Царскими вратами? Православная Жизнь [online]. [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: <https://pravlife.org/ru/content/zachem-v-hrame-nuzhny-ikonostas-i-zavesa-nad-carskimi-vratami>

3. Сферический купол¹¹³

4. Луковичная форма куполов¹¹⁴

¹¹³ Архитектурная символика храмов. Храм Петра и Павла в Ясенево [online]. [cit. 20.04.2020].
Dostupné z: <http://optina-msk.ru/kateh/o-khrame-s-lyubovyu/dom-bozhij/895-arkhitekturnaya-simvolika-khramov?showall=1&limitstart=>

¹¹⁴ Архитектурная символика храмов. Храм Петра и Павла в Ясенево [online]. [cit. 20.04.2020].
Dostupné z: <http://optina-msk.ru/kateh/o-khrame-s-lyubovyu/dom-bozhij/895-arkhitekturnaya-simvolika-khramov?showall=1&limitstart=>

5. Шлемовидная форма куполов¹¹⁵

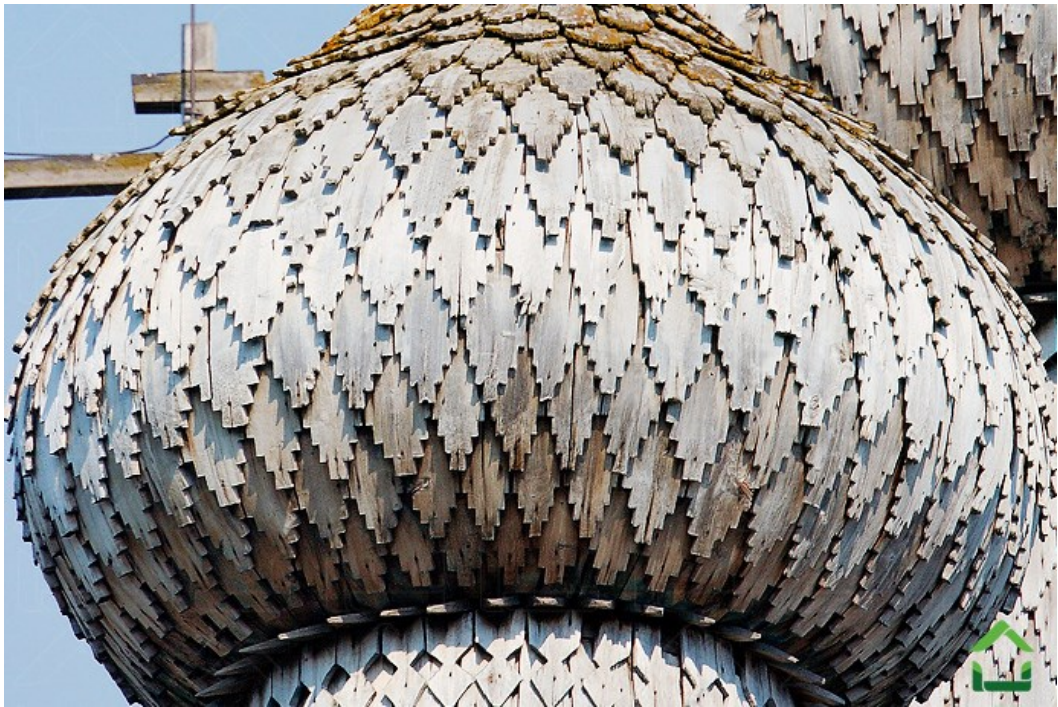
6. Шатровый купол¹¹⁶

¹¹⁵ Архитектурная символика храмов. *Храм Петра и Павла в Ясенево* [online]. [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: <http://optina-msk.ru/kateh/o-khrame-s-lyubovyu/dom-bozhij/895-arkhitekturnaya-simvolika-khramov?showall=1&limitstart=>

¹¹⁶ Архитектурная символика храмов. *Храм Петра и Павла в Ясенево* [online]. [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: <http://optina-msk.ru/kateh/o-khrame-s-lyubovyu/dom-bozhij/895-arkhitekturnaya-simvolika-khramov?showall=1&limitstart=>

7. Лемех¹¹⁷

8. Небо¹¹⁸

¹¹⁷ Кровля из лемеха - традиции русского зодчества. *Эко-структура. Строительство из натуральных материалов*. [online]. [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: <https://eco-strukture.ru/krovli-i-fasady-iz-dereva/137-lemeh>

¹¹⁸ Небо (архитектура). *Википедия* [online]. [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/Небо_\(архитектура\)](https://ru.wikipedia.org/Небо_(архитектура))

Святыни

9. Церковь Ризоположения из села Бородава¹¹⁹

10. Успенская церковь в городе Кондопога¹²⁰

¹¹⁹ Церковь Ризоположения. *Кирилло-Белозерский монастырь. Главная страница* [online]. [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: <http://kirillov-monastyr.ru/architecture/5/65/>

¹²⁰ Как уникальный деревянный храм в Кондопоге, переживший ливонцев, финнов и большевиков, погиб в наши дни. *Культурология* [online]. [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: <https://kulturologia.ru/blogs/110818/40079/>

11. Никольская часовня в деревне Вершинино¹²¹

12. Ильинская часовня в деревне Лазарево¹²²

¹²¹ Вершинино. Часовня Николая Чудотворца. *Народный каталог православной архитектуры* [online]. [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: <https://sobory.ru/article/?object=00295>

¹²² Деревня Лазарево. Ильинская часовня 16 века. Сегозерье. Карелия. Приключения в Карелии [online]. [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: http://tourism.karelia.ru/useful/hramy_karelii/lazarevo.html

Соловецкий монастырь

7. Соловецкий монастырь¹²³

8. Укрепление Соловецкого монастыря¹²⁴

¹²³ Соловецкий монастырь: история, описание, фото. Достопримечательности Африки, Азии, Европы, Америки, Австралии [online]. Copyright © 2010 [cit. 22.04.2020]. Dostupné z: <https://putidorogi-nn.ru/evropa/694-solovetskij-monastyr>

¹²⁴ Соловецкий монастырь: история, описание, фото. Достопримечательности Африки, Азии, Европы, Америки, Австралии [online]. Copyright © 2010 [cit. 22.04.2020]. Dostupné z: <https://putidorogi-nn.ru/evropa/694-solovetskij-monastyr>

9. Галерея Соловецкого монастыря¹²⁵

10. Святые ворота и Благовещенская церковь¹²⁶

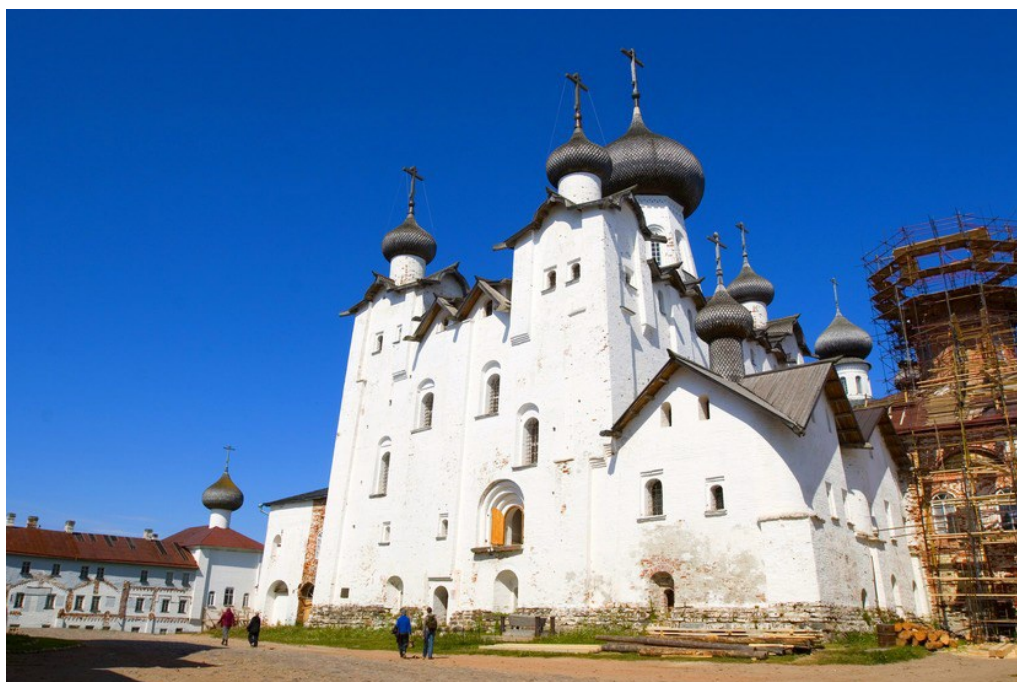
¹²⁵ Соловецкий монастырь: история, описание, фото. Достопримечательности Африки, Азии, Европы, Америки, Австралии [online]. Copyright © 2010 [cit. 22.04.2020]. Dostupné z: <https://putidorogi-nn.ru/evropa/694-solovetskij-monastyr>

¹²⁶ Соловецкий монастырь: история, описание, фото. Достопримечательности Африки, Азии, Европы, Америки, Австралии [online]. Copyright © 2010 [cit. 22.04.2020]. Dostupné z: <https://putidorogi-nn.ru/evropa/694-solovetskij-monastyr>

11. Успенский собор с трапезной¹²⁷

12. Преображенский собор¹²⁸

¹²⁷ Соловки — храмы и строения на территории Соловецкого монастыря. Соловецкая крепость. Соловки памятники ЮНЕСКО.. Соловки — Соловецкий монастырь – Соловецкие острова [online]. [cit. 22.04.2020]. Dostupné z: <http://solovki-monastyr.ru/abbey/development/>

¹²⁸ Соловецкий монастырь: история, описание, фото. Достопримечательности Африки, Азии, Европы, Америки, Австралии [online]. [cit. 22.04.2020]. Dostupné z: <https://putidorogin.ru/evropa/694-solovetskij-monastyr>

13. Николаевская церковь¹²⁹

14. Колокольня¹³⁰

¹²⁹ Соловки — храмы и строения на территории Соловецкого монастыря. Соловецкая крепость. Соловки памятники ЮНЕСКО.. Соловки — Соловецкий монастырь – Соловецкие острова [online]. [cit. 22.04.2020]. Dostupné z: <http://solovki-monastyr.ru/abbey/development/>

¹³⁰ Соловки — храмы и строения на территории Соловецкого монастыря. Соловецкая крепость. Соловки памятники ЮНЕСКО.. Соловки — Соловецкий монастырь – Соловецкие острова [online]. [cit. 22.04.2020]. Dostupné z: <http://solovki-monastyr.ru/abbey/development/>

Киж

15. Кижский погост¹³¹

16. Церковь Преображения Господня¹³²

131 Киж (музей-заповедник). Википедия [online]. [cit. 20.4.2020] Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Киж_\(музей-заповедник\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Киж_(музей-заповедник))

132 Киж (музей-заповедник). Википедия [online]. [cit. 20.4.2020] Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Киж_\(музей-заповедник\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Киж_(музей-заповедник))

17. Церковь Покрова Пресвятой Богородицы¹³³

18. Колокольня¹³⁴

¹³³ Кизи (музей-заповедник). Википедия [online]. [cit. 20.4.2020] Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Кизи_\(музей-заповедник\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кизи_(музей-заповедник))

¹³⁴ Кизи (музей-заповедник). Википедия [online]. [cit. 20.4.2020] Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Кизи_\(музей-заповедник\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кизи_(музей-заповедник))

19. Ограда погоста¹³⁵

20. Церковь Воскрешения Лазаря¹³⁶

¹³⁵ Кижы (музей-заповедник). Википедия [online]. [cit. 20.4.2020] Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_\(музей-заповедник\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_(музей-заповедник))

¹³⁶ Кижы (музей-заповедник). Википедия [online]. [cit. 20.4.2020] Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_\(музей-заповедник\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_(музей-заповедник))

21. Часовня Михаила Архангела¹³⁷

22. Часовня Спаса Нерукотворного¹³⁸

¹³⁷ Кижы (музей-заповедник). Википедия [online]. [cit. 20.4.2020] Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_\(музей-заповедник\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_(музей-заповедник))

¹³⁸ Часовня во имя Нерукотворного образа из д. Вигово. Музей-заповедник «КИЖИ» [online]. [cit. 20.04.2020]. Dostupné z: <https://kizhi.karelia.ru/architecture/yamka/chasovnya-spasa-nerukotvornogo-iz-d-vigovo>

23. Часовня Успения Божией Матери¹³⁹

24. Часовня Трёх святителей¹⁴⁰

¹³⁹ Кижы (музей-заповедник). *Википедия* [online]. [cit. 20.4.2020] Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_\(музей-заповедник\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_(музей-заповедник))

¹⁴⁰ Кижы (музей-заповедник). *Википедия* [online]. [cit. 20.4.2020] Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_\(музей-заповедник\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_(музей-заповедник))

25. Часовня Знамения Пресвятой Богородицы¹⁴¹

26. Часовня Параскевы Пятницы и Варлаама Хутынского¹⁴²

¹⁴¹ Кижы (музей-заповедник). *Википедия* [online]. [cit. 20.4.2020] Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_\(музей-заповедник\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_(музей-заповедник))

¹⁴² Кижы (музей-заповедник). *Википедия* [online]. [cit. 20.4.2020] Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_\(музей-заповедник\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кижы_(музей-заповедник))

27. Часовня Петра и Павла¹⁴³

28. Часовня Кирика и Иулиты¹⁴⁴

¹⁴³ Кизи (музей-заповедник). *Википедия* [online]. [cit. 20.4.2020] Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Кизи_\(музей-заповедник\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кизи_(музей-заповедник))

¹⁴⁴ Кизи (музей-заповедник). *Википедия* [online]. [cit. 20.4.2020] Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Кизи_\(музей-заповедник\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кизи_(музей-заповедник))

Příloha č. II – Pojmy spojené s pravoslavnou církví a jejími stavbami

Tato práce obsahuje velké množství termínů z pravoslavné církve a její architektury, proto se v její poslední části nachází slovník.

Překlad ruských textů spojených s pravoslavnou církví je poměrně obtížný, jelikož je český čtenář obeznámen spíše se západní katolickou terminologií.

Jednou z možností práce s názvoslovím, je ponechání výrazu v lexikální podobě a podle potřeby gramatické upravení, čímž se do jisté míry dá vyvarovat obsahovému zkreslení. Nachází se zde případy bezekvivalentního lexika, kdy v češtině neexistuje odpovídající věcný ekvivalent, a také částečné ekvivalence, kdy předměty či jevy v západní církvi plní pouze podobnou funkci.¹⁴⁵

V obou případech jsou termíny níže v textu vysvětleny.

Náboženské budovy

колокольня, звонница – zvonice; samostatně stojící stavba nebo součást chrámu v podobě věže, sloužící pro umístění zvonu či více zvonů

лавра – lávra; název pro některé mužské monastýry se zvláštní historickým či duchovním významem

пустынь – poustevna; izolovaný monastýr či klášterní cela, obydlí mnichů

скит – poustevna, bydliště mnichů, vzdálené od velkých sídlišť lidí

собор – chrám; hlavní chrám ve městě nebo v monastýru, ve kterém duchovní vykonávají bohoslužbu

храм, церковь – chrám, náboženská stavba, určená pro bohoslužby a náboženské obřady

часовня – kaple; menší, často samostatně stojící stavba pro náboženské účely, bez oltářního prostoru

¹⁴⁵ VYCHODILOVÁ, Zdeňka. Několik poznámek k překladu religiózní literatury. Rossica Ostraviensia: Lingua rossica in sphaera mercaturae. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996, s. 247-251. ISBN 80-7042-456-7. s. 247-251

Vnitřní a vnější členění chrámu z architektonického hlediska

A

алтарь – oltář, oltářní prostor; prostor za ikonostasem, nejsvětější část chrámu, v níž se vykonávají nejdůležitější úkony, oddělená ikonostasem od chrámové lodi.

апсида – apсида; půlkruhový či podkovovitý oltářní výklenek

аркатурный пояс – arkádový pás; zdobení stěn ve formě řady dekorativních oblouků

Б

барабан – buben; válcovitá nebo mnohostranná horní část chrámu, na které je umístěna kopule s křížem

Г

глава – kopule s bubnem a křížem

З

закомара – zakomara; půlkruhové zakončení vnější části budovy

И

иконостас – ikonostas; dřevěná, kamenná nebo kovová obrazová stěna s ikonami, která odděluje oltářní prostor od chrámové lodi. Má troje dveře: prostřední (královské, carské či svaté dveře), boční – severní a jižní, diakónské či andělské)

К

кокошник – polokruhový vnější dekorativní prvek chrámu

крестильня – křtitelnice; přístavba chrámu či samostatná budova určená pro křest

купол – kopule; prostorové pokrytí staveb, může mít různý tvar

Л

лемех – šindel; střešní krytina lidových staveb

луковица – cibule; bání, kopule chrámu tvarem připomínající cibuli

Н

неф – loď chrámu, střední část chrámu

П

паперть – otevřený nebo zavřený přístřešek před vchodem do chrámu, prostranství před vchodem do chrámu

подклет – spodní patro budovy

портал – portál; vstup do budovy

портик – portikus; sloupová hala před vchodem do chrámu

придел – poboční oltářní místnost

притвор – předsíň chrámu

С

солея – solej; vyvýšený prostor před ikonostasem

Т

трапезная – refektář; přístavba na západní straně chrámu, jídelní část chrámu

Х

храм – střední část chrámu

Ш

шатёр – stan; pyramidální střecha věže chrámu

Я

яблоко – jablko; koule na vrcholu kopule na které je kříž

Vybavení chrámu

А

амвон – ambon; vyvýšené pódium proti královským dveřím, odkud diakóni čtou evangelium a ekténie a kněží mají kázání, v současnosti je ambon kruhovitěho tvaru s jedním nebo více stupni po obvodu a staví se na něj přenosný pult

аналой – analog, analogion; pult na liturgické knížky

антиминс – antimins; čtvercové plátno z vlny nebo hedvábí s vyobrazením uložení Ježíše Krista do hrobu, při liturgii se rozvine na svatém prestolu

Д

дьяконские врата – diakónské dveře

Ж

жертвенник – žertveník; boční obětní oltář, malý stůl umístěný v oltářním prostoru vzadu u levé stěny, určený k přípravě obětních darů

И

икона – ikona; zobrazení svatých, andělů nebo událostí z Bible

К

кафедра – biskupské křeslo

клирос – místo pro zpěváky v pravoslavném chrámu

ковчег – skříňka na posvátné dary

М

мощи, святые мощи – ostatky svatých

П

панagia – panagije; malá ikonka s vyobrazením Ježíše Krista a Přesvaté Bohorodice s dítětem, kterou nosí biskup na prsou vedle kříže

плащаница – plaštěnice; ikona zobrazující Krista kladeného od hrobu

престол – prestol; oltářní stůl, nejdůležitější část oltáře, na němž se vykonává nekrvavá oběť Nového Zákona

Ц

царские врата – královské dveře

Náboženské tituly

иерей – jerej; titul duchovního nižšího svěcení

игумен – igumen; představený mužského monastýru

келарь – vedoucí monastýrského stolu

митрополит – metropolita, sídelní biskup v metropoli, představený církevní provincie

священник – duchovní, pravoslavný kněz

Pravoslavné svátky, podle kterých byly pojmenovány chrámy

Mnoho chrámů je pojmenováno po pravoslavných svátcích. Nejdůležitějšími pravoslavnými svátky je Dvanáct velkých svátků, které jsou zasvěceny pozemskému životu Ježíše Krista a Bohorodice. Dělí se na dvě skupiny, podle toho, zda mají pevné datum či nemají, tedy na nepohyblivé a pohyblivé svátky.¹⁴⁶

Нероуыблнв свáткы (Двунадесятыне непереходящне праздннкы)

Рождество Хрнстово – Narození Kristovo, 7. ledna

Крещенне Господне (Светлое Богоявленне) – Zjevení Páně, 19. ledna

Сретенне Господне – Obětování Páně, 15. února

Благовещенне Пресвятой Богороднцы – Zvěstování Přesvaté Bohorodnцы, 7. dubna

Преображенне Господне – Proměnění Kristovo, 19. srpna

Успенне Пресвятой Богороднцы – Zesnutí Přesvaté Bohorodnцы, 28. srpna

Рождество Пресвятой Богороднцы – Narození Přesvaté Bohorodnцы, 21. září

Воздвнженне Креста Господня – Povýšení svatého Kříže, 27. září

Введенне во храм Пресвятой Богороднцы – Uvedení Přečnсты Bohorodnцы do chrámu, 5. prosnce

Роуыблнв свáткы (Двунадесятыне переходящне праздннкы)

Вход Господень в Иерусалнм – Vjezd Páně do Jeruzaléma

Вознесенне Господне – Nanebevstoupení Páně

День Святой Тронуцы – Den Přesvaté Trojnce

¹⁴⁶ STĚPANOVÁ, Ludmlla a Zdeňka VYCHODILOVÁ. Reálne ruské pravoslavné církve. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, 91 s. ISBN 8024406586. s. 47-48